

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ΄

Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ (1908-12)

Τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα εἰσῆλθεν αἴφνης τὸ θέρος τοῦ 1908 εἰς νέαν ὀξεῖαν φάσιν. Οἱ Νεότουρκοι, ἥτοι οἱ μεταρρυθμισταὶ ἐκεῖνοι, οὓς οἱ διπλωμάται εἶχον συνειθίσει μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου νὰ θεωρῶσιν ὡς ὄνειροπόλους, εἶχον προβῆ ἀπὸ μακροῦ εἰς μυστικὸν προσηλυτισμὸν, ὅστις εἶχε κάμει μεγάλας προόδους ἐν τῷ στρατῷ. Συνεστήθη δ' ἐν Γενεύῃ τῷ 1891 κομιτᾶτον, φέρον τὴν προσωνομίαν « Ἐνωσις καὶ Πρόοδος », ὅπερ ἔπειτα μετετέθη εἰς Παρισίους καὶ τῷ 1906 εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἔτυχε τῆς θερμῆς ὑποστηρίξεως τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἐλευθέρων τεκτόνων, οἵτινες ἀποτελοῦσι σπουδαῖον στοιχεῖον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς μεγάλης ἐκείνης μακεδονικῆς πόλεως. Προετίθετο δὲ τὸ κομιτᾶτον νὰ κάμῃ ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως τὴν 18 Αὐγούστου, ἐπέτειον τῆς ἀναρρήσεως τοῦ σουλτάνου, ἀλλ' αἱ περιστάσεις ἠνάγκασαν αὐτὸ νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ. Καὶ ἡ μὲν ἐν Ῥεβάλ συνέντευξις τοῦ Ἐδουάρδου Ζ' καὶ τοῦ τσάρου ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς ἀποτελοῦντας τὸ κομιτᾶτον φόβους περὶ ἐπεμβάσεως, ὃ δὲ Ἀβδουλ Χαμίτ, μαθὼν παρὰ τῶν κατασκόπων αὐτοῦ τὸν μεταξὺ τῶν μακεδονικῶν στρατευμάτων ἐρεθισμὸν, εἶχε προβῆ εἰς παρασκευάς, ἵνα κατασυντρίψῃ αὐτά. Ἐπεισόδιον δὲ, ὅπερ ἐν πάσῃ ἄλλῃ χώρᾳ δὲν θὰ εἶχε πολιτικὴν σημασίαν, ἐξησφάλισεν ὑπὲρ τῶν συνωμοτῶν τὴν σύμπραξιν τῶν Ἀλβανῶν, οὓς ὑπὲρ πάντας αὐτοῦ τοὺς ὑπηκόους ὁ σουλτᾶνος εἶχε περιποιηθῆ καὶ φοβηθῆ καὶ εἰς οὓς ἐνεπιστεύετο ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους. Τὸ ἐπεισόδιον δὲ τοῦτο ὑπῆρξεν ἄκακος ἄλλως ἐκδρομῇ, διοργανωθείσα πρὸς ὄφελος τῆς ἐν Σκοπίοις αὐστριακῆς σχολῆς, εἰς δάσος τι πλησίον τοῦ Φερίσοβιτς παρὰ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν τῆς Μητροβίτσας. Ἄλλ' οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ διαμερίσματος ἐκείνου ἐθεώρησαν τὴν σκοπουμένην διασκέδασιν, ἣτις περιελάμβανεν ἐν τῷ προγράμματι αὐτῆς καὶ χορὸν, ὡς ἐπιβλαβῆ εἰς τὰ δημόσια ἤθη, ἥδη μεμολυσμένα ὑπὸ τῶν ἐν Σκοπίοις καφωδείων, ἡ δὲ θρυλουμένη μέλλουσα ἀνα-

πέτασις αὐστριακῶν σημαίων ἐξήγειρε τὰς πολιτικὰς αὐτῶν ὑπονοίας. Διὸ ἐπυρπόλησαν τὴν χάριν τῶν χορευτῶν ἀνεγερθεῖσαν ἐξέδραν καὶ ἠπειλήσαν, ὅτι θὰ ἐπυροβόλουν τὴν ἀμαξοστοιχίαν τῶν ἐκδρομέων, ἀν οὗτοι ἀπετόλμων νὰ διαβῶσι τὴν φάραγγα τοῦ Κατσανίκ, δι' ἧς διέρχεται ὁ σιδηρόδρομος. Ἡ δὲ ἀπειλὴ αὕτη ἐθορύβησε τὸ κομιτᾶτον τῆς Ἐνώσεως καὶ Προόδου, ὅπερ ἐφοβήθη, μὴ ἢ ἐπίθεσις Ἀλβανῶν ἐναντίον ὑπηκόων τῆς Αὐστρίας χρησιμεύσῃ ὡς πρόφασις αὐστριακῆς ἐπιδρομῆς εἰς τὴν χώραν καὶ ἐπέλθῃ κατ' ἀκολουθίαν ματαίωσις τοῦ ἰδίου αὐτῶν σχεδίου. Ἐνια δὲ τῶν μελῶν τοῦ κομιτᾶτου ἦλθον εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς τοῦ Φερίσοβιτς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς προσχωρήσεως αὐτῶν εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα, καὶ ἐτηλεγράφησαν εἰς τὸν σουλτᾶνον, ἀξιοῦντα τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ Συντάγματος τοῦ 1876. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ διάφορα συμβάντα εἶχον καταδείξει τὴν διάδοσιν τοῦ ἐρεθισμοῦ μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ τρίτου στρατιωτικοῦ σώματος. Ἐν Ῥέσνα, πλησίον τῆς λίμνης τῆς Πρέσπας, τῇ 20 Ἰουνίου ὁ ταγματάρχης Νιαζῆς τὸ μὲν πρῶτον ἔγεινε κύριος τοῦ στρατιωτικοῦ ταμείου καὶ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ὄπλων, εἶτα δ' ἐτόραπη εἰς τὰ ὄρη ὡς ἀρχηγὸς νεοτουρκικῆς συμμορίας, ὃ δ' ἐναντίον αὐτοῦ σταλεῖς Σεμσῆς πασσᾶς ἐφονεύθη ἐν Μοναστηρίῳ. Ἄλλαι δὲ δολοφονίαι ἀντιδραστικῶν ἀξιωματικῶν ἐπηκολούθησαν ἐν τάχει ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην. Ὁ δὲ σουλτᾶνος, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ οὔτε εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς οὔτε εἰς τὸν στρατὸν, διώρισε τῇ 9 Ἰουλίου μέγαν βεζύρην τὸν Κουτσούκ Σαῖτ πασσᾶν, τὸν φιλελεύθερον πολιτευτὴν τὸν χάριν σωτηρίας φυγόντα ποτὲ εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγγλικὴν πρεσβείαν ὡς εἰς ἄσυλον. Ἄλλὰ δὲν ἦτο πλέον καιρὸς ἡμιμέτρων. Τὴν πρωίαν τῆς ὑστεραίας ὁ ταγματάρχης Ἐμβέρ βέης καὶ τὸ κομιτᾶτον ἐκήρυξαν τὸ Σύνταγμα ἐν διαφόροις πόλεσι τῆς Μακεδονίας, καὶ δύο σώματα τοῦ στρατοῦ, τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον, ἠπειλήσαν νὰ ὀδεύσωσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τῇ δὲ 11 Ἰουλίου φερμάνιον τοῦ σουλτάνου ἀνήγγειλε τὴν παλινόρθωσιν τοῦ Συντάγματος, ὅπερ εἶχεν ἀνασταλῆ ἀπὸ τοῦ 1878. Ἡ λογοκρισία τοῦ τύπου καὶ τὸ σύστημα τῆς κατασκοπείας κατηργοῦντο, καὶ συνεκλήθη βουλὴ ἐκ διακοσίων ὀγδοήκοντα βουλευτῶν, ἐκλεγομένων ὑπὸ μεγάλων ἐκλογέων, καὶ τούτων αἰρετῶν ὑπὸ ἐκάστης ομάδος ἐκ διακοσίων πεντήκοντα μέχρις ἑπτακοσίων πεντήκοντα ἐνηλίκων ἀρρένων, ὑπερβάντων τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος.

Μέγας ὑπῆρξεν ὁ ἐνθουσιασμοὸς τοῦ λαοῦ, ὅτ' ἐπέισθη, ὅτι τὸ ἄγγελμα ἦτο ἀληθές. Ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἡ Μακεδονία ἐφαίνετο μεταβληθεῖσα εἰς Ἡλύσιον πεδίον. Ὁ Ἐμβέρ βέης ἀνεβόησεν, ὅτι «ἡ ἀπολυταρχία εἶχεν ἐκλίπει». «Ἀπὸ τοῦδε, ἀνεκραύγασεν ὁ ἐνθουσιώδης ἐκεῖνος ἡγέτης τῆς ἐπαναστάσεως, «εἴμεθα πάντες ἀδελφοί. Δὲν ὑπάρχουσι πλέον Βούλγαροι, Ἕλληνες, Ῥωμᾶνοι, Ἰουδαῖοι, Μουσουλμᾶνοι· ὑπὸ τὸν αὐτὸν γλαυκὸν οὐρανὸν εἴμεθα πάντες ἴσοι, καυχώμεθα ὄντες Ὀθωμανοί». Ἐν Σέρραις ὁ πρόεδρος τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτᾶτου ἠσπάσθη τὸν Ἕλληνα ἀρχιεπίσκοπον. Ἐν Δράμα οἱ ἐπαναστάται ἀξιωματικοὶ ἐφυλάκισαν Τοῦρκὸν τινα ὑβρίσαντά τινα Χριστιανόν. Ἐν τινὶ ἀρμενικῷ νεκροταφείῳ Τοῦρκοι ὁμοῦ καὶ Ἀρμένιοι παρέστησαν εἰς δέησιν, ἐκφωνηθεῖσαν ὑπὸ τῶν οἰκείων ἱερέων, ὑπὲρ τῶν θυμάτων τῶν ἀρμενικῶν σφαγῶν. Ἐν Ἀμισῷ οἱ Τοῦρκοι ἠσπάσθησαν τὸ γένειον Ἕλληνος ἱεράρχου. Ἐν Τριπόλει Τοῦρκοι καὶ Ἀραβες συμμετέσχον εὐχαριστηρίων λειτουργιῶν. Αἱ βουλγαρικαὶ συμμορίαι παρεδόθησαν, καὶ ὁ ληστὴς Σανδάνσκης ἔτυχε δεξιώσεως ὁμοίας πρὸς τὴν τοῦ ἀσώτου υἱοῦ. Καὶ αὕτη δὲ ἡ ἐφεκτικὴ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, παρ' ἧς ἀνεμένετο νὰ προσβλέψῃ μετὰ δισταγμῶν πρὸς τὰ ποτελέσματα τῆς αἰφνιδίας ἐκείνης μεταβολῆς ἀνατολικῆς αὐταρχίας εἰς συνταγματικὴν μοναρχίαν, ἔσπευσε νὰ προφητεύσῃ διὰ μέσου τοῦ σὶρ Ἐδουάρδου Γκρέϋ, ὅτι «τὸ μακεδονικὸν ζήτημα καὶ ἄλλα ὁμοίου χαρακτῆρος μέλλουσι νὰ ἐκλίπωσι τελείως». Ἡ μαγικὴ λέξις Σύνταγμα ἐνεποίησεν ἀληθῶς ἐξαιρετον αἴσθησιν εἰς τοὺς ἐν Ἀγγλίᾳ φιλελευθέρους. Χωρὶς νὰ παύσωσι θεωροῦντες, ὅτι οἱ Νεότουρκοι ἔμελλον νὰ ἐξελεγχθῶσιν ὄντες ἀπλοῖ Παλαιότουρκοι μετὰ στυλβώματος παρισιακῆς ἡμερώσεως καὶ ἄνευ θρησκευτικῆς πίστεως, ἐχαιρέτισαν μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὸ κομιτᾶτον τῆς Ἐνώσεως καὶ Προόδου. Οἱ φιλοβούλγαροι μετεβλήθησαν ἀκαριαίως εἰς φιλοτούρκους. Ὀθωμανικὴ πρεσβεία μετέβη πρὸς δεξίωσιν τοῦ Ἀγγλοῦ πρέσβεως κατὰ τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἡ δημοτικότης τῆς Ἀγγλίας ἠῤῥησεν ἐν Τουρκίᾳ μέχρι σημείου, εἰς ὃ δὲν εἶχε φθάσει ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μπῆκονσφηλδ. Ἄλλ' ὑπῆρχόν τινες προβλέποντες, ὅτι ἢ θέσις τῶν Χριστιανῶν τῆς Τουρκίας ἠθέλεν ἀποβῆ χειρῶν ἀντὶ νὰ βελτιωθῇ ὑπὸ τὸ νέον σύστημα, ὅπερ ἔμελλεν ἀναποφεύκτως νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἰσοπέδωσιν καὶ ἀπονέκρωσιν πάντων. Οἱ Ἕλληνες ἐνεφοροῦντο ὑπονοιῶν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, πού δὲ καὶ πού, ἐν Ἀραβίᾳ καὶ Ἀρμενίᾳ,

ἀντιδραστικοὶ πασσάδες ἠγωνίζοντο, ἀλλὰ ματαίως, ἐναντίον τοῦ νέου καθεστῶτος. Ἐξ ἑτέρου δ' ἠϋξάνοντο, ὡς εἰκὸς, αἱ ἀπαιτήσεις τῶν θριαμβευόντων ἐπαναστατῶν. Καὶ δὴ ἐπέμενον εἰς τὴν παῦσιν τοῦ εὐνοουμένου ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Ἰτζέτ, καὶ κατήγγελλον τὸν Σαῖτ, ὅτι παρέβη τὸ Σύνταγμα, ἐπιφυλάξας εἰς τὸν σουλτάνον τὸν διορισμὸν τῶν ὑπουργῶν τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ναυτικῶν. Διὸ ὁ Σαῖτ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Κιαμήλ, ὁμοίως ὄντος φίλου τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' ἔτι φιλελευθερωτέρου, ὅστις συμπεριέλαβεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον αὐτοῦ τοῦτο μὲν ἓνα Ἕλληνα, τοῦτο δ' ἓνα Ἀρμένιον. Ἐν δὲ τῇ διοικήσει ἐπῆλθεν ἐκκαθάρισις, ἐπενεγκοῦσα πολλὰς μεταβολὰς, καὶ τινες, οἵτινες εἶχον παχυνθῆ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἐπὶ τοῦ Χαμίτ κακοδιοικήσεως, ἠναγκάσθησαν νὰ ποβάλωσι τὸν πρότερον ὄγκον. Ἐν τῇ οἰκίᾳ τινὸς πρώην ὑπουργοῦ, ὅστις εἶχεν ὑπηρετήσει δεκαοκτὼ μόνον μῆνας, εὐρέθησαν τετρακόσαιο εἰκοσιπέντε χιλιάδες φράγκων καὶ ἐδημεύθησαν ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ταμείου. Οἱ δὲ νέοι ἄνδρες καὶ οἱ νέοι τρόποι ἐνέπνευσαν τοιαύτην ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς δυνάμεις, ὥστε ἀπεφάσισαν νὰ ποσύρῳσιν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας συμφώνως πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τοῦ κομιτάτου τῆς Ἐνώσεως καὶ Προόδου τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ ξενικοῦ ἐλέγχου. Καὶ δὴ ἀνεκλήθησαν μὲν οἱ ξένοι ἀξιωματικοὶ, ἔπαυσε δὲ ὑφισταμένη ἡ διεθνὴς οἰκονομικὴ ἐπιτροπεία, καὶ ἡ νέα Τουρκία ἔμελλε ναῦτενεργῆ.

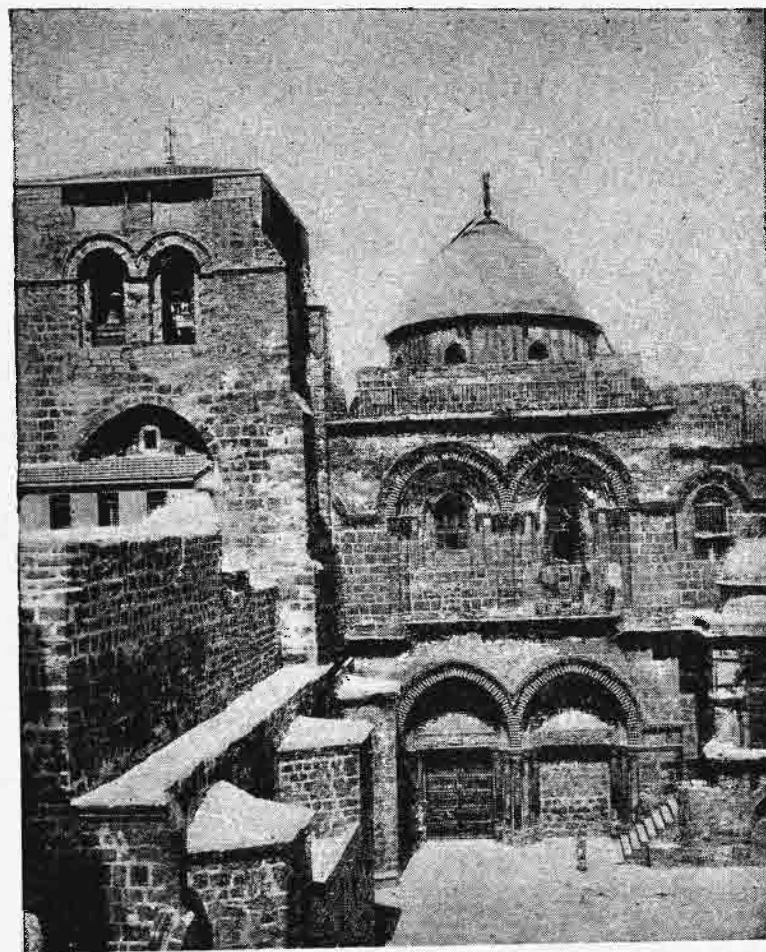
Ἄλλ' ὑπῆρχον δύο κυβερνήσεις, ἔτοιμοι νὰ δράξωσι τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, ὅπως ἐπωφεληθῶσι τὰς ἐσωτερικὰς δυσχερείας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἅτε ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐπιθυμοῦσαι νὰ παλλαγῶσι παντὸς συνδέσμου μετ' αὐτοῦ. Πράγματι ἡ παραχώρησις συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν εἰς τοὺς ὑπηκόους τῆς Τουρκίας προεξένει σοβαρὰν ἀμηχανίαν εἰς δύναμιν χριστιανικὴν, οἷα ἡ Αὐστρία, ἧς οἱ ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἑρζεγοβίνῃ προστατευόμενοι δὲν ἀπῆλθον ὁμοίων προνομίων, ἰδίως ὅτε ὁ τουρκικὸς τύπος προέτεινε τὴν ἐπέκτασιν τοῦ Συντάγματος εἰς «ὀλοκληρωτικὰ μέρη» τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας τοιαῦτα, οἷα αἱ δύο ἐκεῖναι κατελημμένα ἐπαρχίαι καὶ ἡ ἀνατολικὴ Ῥωμυλία. Ἀπεργία τις ἐν τῷ τμήματι ἐκεῖνῳ τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν τῆς νοτίου Βουλγαρίας, ὅπερ εἶχε μὲν πειραθῆ πρὸ ἐννέα ἐτῶν φιλικῶς ὁ Στοϊλὼφ νὰ ποκτήσῃ, ἀλλ' ὅπερ ἀνήκεν ἀκόμη εἰς τὴν Ἐταιρείαν τῶν ἀνατολικῶν σιδηροδρόμων, παρέσχεν εἰς τὴν βουλγαρικὴν κυβέρνησιν ἐξαίρετον δικαιολογίαν, ἵνα καταλάβῃ καὶ κρατήσῃ αὐτὸ χάριν λόγων δημοσίας ἀσφαλείας.

Διπλωματικὸν δ' ἐπεισόδιον, προελθὸν ἐκ παραλείψεως τῆς προσκλήσεως τοῦ πρέσβεως τῆς Βουλγαρίας εἰς ἐπίσημον γεῦμα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξηγήθη ὡς ὑπόμνησις, ὅτι ἀνὴρ ὑποτελής δὲν ἤρμοξε νὰ συμπαρακαθήσῃ εἰς τὴν αὐτὴν τράπεζαν μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων κυριάρχων κρατῶν. Ἡ πράξις αὕτη ἦτο ἰδιαζόντως ἀνόητος, ἐπειδὴ ἡ Βουλγαρία εἶχεν ἤδη ἀξιωθῆ χωριστῆς ἀντιπροσωπείας ἐν Χάγῃ, καὶ ὁ ἡγεμὼν αὐτῆς εἶχε τύχει τιμῶν ἡγεμονικῶν ἐν ξέναις αὐλαῖς. Διὸ ἐπληξε τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν τῶν Βουλγάρων, καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν ἡγεμόνα αὐτὴν τὴν ἀναγκαίαν πρόφασιν, ἧς εἶχεν ἀνάγκην, ὅπως κηρύξῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀνεξαρτησίαν. Ἐν Βουδαπέστη ἦλθεν εἰς συνέντευξιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, ὅστις ὁμοίως ἐμερίμνα νὰ δράξῃ τὴν ψυχολογικὴν στιγμὴν, ὅπως προσαρτήσῃ τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίνην. Ὁ ἡγεμὼν Φερδινάνδος, ὅστις εἶχε στερηθῆ πρὸ ἐννέα ἐτῶν τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου, εἶχεν ἀποθῆ ἐξαίρετως ἀσπάσιος εἰς τὴν αὐστριακὴν αὐλὴν ἕνεκα τοῦ δευτέρου αὐτοῦ γάμου μετὰ πριγκιπίσσης ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Reuss. Πρὸς ὁμοίως ἀξιώσεις καὶ πολιτειακὸν πρόγραμμα ἤγαγον εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν δύο παραβατῶν τῆς πολλάκις παροραθείσης συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Συνεφωνήθη δὲ, ὅπως ὁ εἰς ὑποστηρίξῃ τὸν ἄλλον ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ Σερβία ἠθέλε διαμαρτυρηθῆ ἐνόπλιως ἐναντίον τῆς τοιαύτης προγραφῆς τοῦ μέλλοντος αὐτῆς. Ἐξασφάλισας δὲ ὁ ἡγεμὼν τὴν συναίνεσιν τῆς Αὐστρίας καὶ γινώσκων, ὅτι ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἦτο ἔτοιμος καὶ ὅτι ἡ νέα Τουρκία ἦτο ἀσθενής, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, καὶ ἐν τῇ μεσαιωνικῇ αὐτῆς πρωτεύουσῃ, τῷ Τυρνόβφ, ἀνεκηρύχθη τῇ 22 Σεπτεμβρίου τοῦ 1908 ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Τεσσαράκοντα μαρτύρων «τσάρος τῶν Βουλγάρων», λαβὼν προσωνυμίαν ἀναμιμνήσκουσαν τὴν ἀρχαίαν βουλγαρικὴν αὐτοκρατορίαν, ἧτις εἶχε περιλάβει καὶ ἄλλας χώρας πλὴν τῆς νέας Βουλγαρίας. Πρὸς ἐπαύξεισιν δὲ τοῦ πανηγυρικοῦ χαρακτῆρος τῆς πράξεως ταύτης ἡ ἀνακήρυξις ἐπανελήφθη ἐπὶ τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ ἡ ἀκρόπολις, ὅπου ἄλλοτε ὑψοῦτο τὸ ἀνάκτορον τῶν τσάρων. Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ἡ Αὐстроουγγαρία προσήρτησε κατὰ τύπους τὰς δύο ἐπαρχίας, ἃς ἤδη κατεῖχεν ἐπὶ τριάκοντα ἔτη· πάραυτα δὲ καὶ ἡ Κρήτη ἐκήρυξε τὴν ἑνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὁ μὲν ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἰταλίας Τιττόνης ἐχαρακτήρισε τὴν προσάρτησιν τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης ὡς ἀπλῆν διάλυσιν «διπλωματικοῦ πλάσματος», ἀλλ'

οἱ συμπολίται αὐτοῦ ἠξίωσαν ῥητῶς ἀντιστήκωμα ἀλλαχοῦ, καὶ ὁ ἐν Ἀγγλίᾳ συνάδελφος αὐτοῦ ἐμαίνετο χωρὶς νὰ κατορθώσῃ νὰ πράξῃ τι, ἐπειδὴ ἦτο γνωστότατον, ὅτι ὀπισθεν τῆς Αὐστροουγγαρίας εὕρισκετο ἡ Γερμανία. Ἡ προσάρτησις προεκάλεσεν, ὡς εἰκὸς, τυπικὴν διαμαρτυρίαν τῆς Πύλης, τὸν ἀποκλεισμόν αὐστριακῶν ἐμπορευμάτων ἐν Τουρκίᾳ καὶ σφοδροτάτην ἀγανάκτησιν ἐν Σερβίᾳ καὶ ἐν Μαυροβουνίῳ. Ἦλθεν ὥρα, καθ' ἣν ἡ Σερβία, ὅπου ὁ διάδοχος ἠγεῖτο τῆς ἐναντίον τῶν Αὐστριακῶν φατρίας, ἐφάνη εὕρισκομένη εἰς τὰ πρόθυρα πολέμου ἐναντίον τῆς Αὐστροουγγαρίας, καὶ τὸ Μαυροβούνιον ἦτο ἕτοιμον νὰ παρασυρθῇ εἰς ἀγῶνα, ἐνθαρρυνόμενον μὲν ὑπὸ τῶν φθεγμάτων Ἀγγλῶν ὑπουργῶν, ἐγκαταλιμπανόμενον δὲ ἄνευ ἄλλων ἐπισήμων ἐξ Ἀγγλίας ὁδηγιῶν πλὴν τῶν προερχομένων παρὰ διπλωμάτου ἐν σπουδῇ σταλέντος, οὗ ἡ γνώσις τῆς ἰσπανικῆς δὲν ἠδύνατο νὰ παράσχῃ πολλὰς ὑπηρεσίας ἐν Κετίγγη, εἰς ἣν ὁ σὶρ Ἐδουάρδος Γκρέυ εἶχεν ἀμελήσει νὰ στείλῃ μόνιμον ἀντιπρόσωπον. Καὶ ὁ μὲν Σέρβος ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Μιλόβάνοβιτς ἐπεχείρησε πολιτικὴν περιοδείαν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, ἀξιῶν λωρίδα τῆς Βοσνίας, μέλλουσαν νὰ ἐνώσῃ τὴν Σερβίαν μετὰ τοῦ Μαυροβουνίου· ὁ δὲ πρόεδρος τῆς μαυροβουνιωτικῆς βουλῆς ἀπέστειλεν εὐχαριστήριον διάγγελμα πρὸς τὸν λόρδον δήμαρχον τοῦ Λονδίνου, καὶ ὁ ἡγεμὼν Νικόλαος ἀνήγγειλεν, ὅτι, ἂν ἠθελεν ἐπιτραπῇ ἡ αὐστριακὴ προσάρτησις, ἔμελλε νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸν ἀπηλλαγμένον τῶν περιορισμῶν τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τὸν ὄρμον τῆς Ἀντιβάρεως ὑπὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἐνάτου ἄρθρου τῆς βερολινείου συνθήκης.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἔγειναν αἱ ἐκλογαὶ τῶν βουλευτῶν τῆς τουρκικῆς βουλῆς. Εἶχον δὲ γεῖνει προσπάθειαι νὰ καταρτισθῶσιν αἱ ἐκλογικαὶ περιφέρειαι οὕτως, ὥστε νὰποβῶσιν αἱ ἐκλογαὶ ὑπὲρ τοῦ μωαμεθανικοῦ στοιχείου. Διὸ ἡ πλειονοψηφία τῶν ἐκλεχθέντων βουλευτῶν ἀπετελέσθη ἐκ Μωαμεθανῶν· ἀλλ' οὐχ ἦττον παρεκάθησαν εἰς τὴν βουλὴν δεκαοκτὼ Ἕλληνες, τέσσαρες Βούλγαροι, δύο Σέρβοι, δύο Ἰουδαῖοι καὶ δύο Ἀρμένιοι. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ψηφοφορίας, οἱ δὲ Ἀρμένιοι ἐνέκριναν αὐτά. Ἐν ᾧ δὲ τὰ Ἱεροσόλυμα ἔστειλαν εἰς τὴν Βουλὴν τρεῖς Μωαμεθανοὺς, ἡ Θεσσαλονίκη ἀπήντα διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Καράσσου, προκρίτου Ἰουδαίου καὶ ἐλευθέρου τέκνονος. Τῇ 28 Νοεμβρίου ὁ σουλτᾶνος ἠνοιξε τὴν βουλὴν αὐτὸς διὰ λόγου, ἐν ᾧ ὑπηνίχθη τὸν σφετερισμὸν τῆς Αὐστροουγγαρίας καὶ τὸν τοῦ

«βαλῆ τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας», ἣτις φράσις ἐθεωρήθη «προκλητικὴ» ἐν Βουλγαρίᾳ, καὶ ἀνήγγειλεν, ὅτι ἡ πρόθεσις αὐτοῦ τοῦ νὰ κυβερνήσῃ συνταγματικῶς ἦτο «ἀμετάβλητος». Ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν δύναμιν εἶχε τὸ κομιτᾶτον, καὶ ὅτε ὁ Κιαμὴλ προέβη εἰς ἐπίδειξιν ἀνεξαρτησίας διὰ τῆς παύσεως τῶν δύο ὑπουρ-

Ἐξωτερικὴ ἀποψὶς τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας τῆς Ἀναστάσεως.

γῶν τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ναυτικῶν, οἵτινες εἶχον διορισθῆ ὑπὸ τοῦ κομιτᾶτου, οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὸ ἐξεδικήθησαν, προκαλέσαντες τὴν ψήφισιν ἐλλείψεως ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸν μέγαν βεζύρη καὶ ἀγαγόντες οὕτως εἰς τὴν πτώσιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἀντετάσσετο ἀκόμη εἰς τὸ κομιτᾶτον ἄλλη ὁργάνωσις, ἡ «Ἐλευθέρᾳ ἔνωσις», ἣς ἡγέτης ἦτο ὁ Ἰσμαὴλ Κεμάλ βέης καὶ ἣτις συνηγόρει ὑπὲρ ἀποκεντρώσεως. Καὶ ἐδολοφονήθη μὲν ὁ Ἀλβανὸς ἐκδότης τῆς ἐφημερίδος

τῶν Ἐλευθέρων ἐνωτικῶν· ἀλλὰ τῇ 31 Μαρτίου 1909 ἐξεργάγη ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἀντεπανάστασις, ἐνεργηθεῖσα διὰ συνδυασμοῦ ἀντιδραστικῶν καὶ συνταγματικῶν, ἧς εἰσηγητὴς ἦτο ὁ Ἄβδουλ Χαμίτ, ὅστις ἐπίστευεν, ὅτι διὰ τῆς βοήθειάς τῶν ἀντιδραστικῶν θὰ ἠδύνατο νὰ παλινορθώσῃ τὴν ἀπολυταρχίαν. Στρατιῶται, ὧν ἡγεῖτο ἀρχηγὸς Ἄλβανός, κατέλαβον τὸ βουλευτήριον, καὶ ἐφόνευσαν δύο ἀξιωματικούς ἀνήκοντας εἰς τὸ κομιτᾶτον· πολλοὶ τῶν ἀνδρῶν τῆς φρουρᾶς συμμετέσχον τῆς ἐπαναστάσεως. Τὸν μέγαν βεζύρην Χιλμὴν πασσᾶν διεδέχθη ὁ Τεφὴκ· ὁ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης ἐφονεύθη, καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν ἐτραυματίσθη. Ἐπὶ τούτοις δὲ ὁ σουλτᾶνος παρέσχεν ἀμνηστίαν εἰς τὸν στασιάσαντα στρατόν. Συγχρόνως δὲ πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπανάστασιν ταύτην σφαγὴ τῶν Ἀρμενίων ἐν Ἀδάνοις τῆς Κιλικίας, καθ' ἣν ἐθανατώθησαν ἱκαναὶ χιλιάδες, ὧν μετὰ καὶ δύο Ἀμερικανοὶ ἱεραπόστολοι, συνεπλήρωσε τὰς μαιφονίας τῆς μακρᾶς ἀρχῆς τοῦ «ἐρυθροῦ σουλτάνου». Καὶ δὲν διέταξε μὲν αὐτόχρημα τὴν σφαγὴν ταύτην ὁ Χαμίτ, ἀλλ' εἶνε χαρακτηριστικὸν τῆς ἀντιδραστικῆς ἀφορμῆς, πρὸς ἣν συνέδεσεν αὐτὴν ἡ κοινὴ γνώμη, ὅτι ἠκούσθησαν ἐπευφημιαὶ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ὅτι κατηδαφίσθη ἀψὺς ἀναμνηστικὴ τοῦ Συντάγματος, ἣτις εἶχεν ἀνεγερθῆ ἐν Ἀδάνοις. Οὔτε δὲ ἀποστασία, οὔτε συνωμοσία πρὸς παλινόρθωσιν τοῦ ἀρμενικοῦ βασιλείου ἠδύνατο νὰ ἐπιδειχθῇ ὡς μερικὴ τοῦλάχιστον δικαιολογία τῶν ὁμοτήτων, αἵτινες διεπράχθησαν οὐ μόνον ἐν Ἀδάνοις, ἀλλὰ καὶ ἐν Ταρσῶ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Κιλικίας, χώρας ἣτις εἶχε σχεδὸν ἐντελῶς μείνει ἀβλαβῆς ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν προτέρων ἀρμενικῶν σφαγῶν. Πυρπολήσεις συνεπλήρωσαν τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς, καὶ εἶχε καταβληθῆ ἰδιάζουσα φροντίς, ἵνα καταστραφῶσι τὰ λογιστικὰ βιβλία, ἐν οἷς οἱ Ἀρμένιοι εἶχον ἀναγεγραμμένα τὰ χρέη τῶν Μωαμεθανῶν αὐτῶν ὀφειλετῶν. Οὔτε ὁ βαλῆς, οὔτε ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς τῶν Ἀδάνων ἐπέδειξαν τὴν ἐλάχιστην δραστηριότητα δι' ἀποπείρας περὶ παύσεως τῶν σφαγῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ στρατὸς ὁ κληθεὶς ἐκ Θεσσαλονίκης ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς πρώτης ἐκρήξεως τῆς θηριωδίας, πυροβολήσας ἐναντίον τῶν Ἀρμενίων, προεκάλεσε δευτέραν σφαγὴν. Οὐδὲ δύνανται οἱ Νεότουρκοι νὰ θεωρηθῶσιν ἀπηλλαγμένοι τοῦλάχιστον ἐνόχου ἀδυναμίας, ἅτε ἐπιτρέψαντες εἰς τοὺς δύο ἐκείνους προέχοντας ἀντιπροσώπους τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς ἐν Ἀδάνοις νὰ ἐκφύγωσιν ἐκ τῆς πόλεως, εἰς μικρὰν μόνον καταδικασθέντες ποινήν.

Καὶ ἀπηγγονίσθησαν μὲν τινες τῶν ἐνόπλων Μωαμεθανῶν, ἀλλὰ συνεμερίσθησαν τὴν τύχην αὐτῶν τοῦλάχιστον τρεῖς ἀθῶοι Ἀρμένιοι.

Ἄλλ' ἐπλησίαζεν ἤδη τέλος ἡ ἡμέρα τῆς νεμέσεως διὰ τὸν Ἄβδουλ Χαμίτ. Ὅτε τὸ ἀγγέλιμα τῆς ἀντεπαναστάσεως ἔφθασεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὸ κομιτᾶτον τῆς Ἐνώσεως καὶ Προόδου ἠρνήθη πᾶσαν συνδιαλλαγὴν μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὁ Μαχμούτ Σεφκέτ ἠγάγε τὰ στρατεύματα τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν πρὸς ἀμυναν τοῦ Συντάγματος ἐκείνου, ὅπερ εἶχον ὁμοσει νὰ τηρήσωσιν. Οἱ γερουσιασταὶ καὶ βουλευταὶ ἦλθον εἰς προὔπαντησιν τοῦ στρατοῦ εἰς τὸν Ἅγιον Στέφανον, τὸ χωρίον, ὅπου εἶχεν ὑπογραφῆ ἡ ἀποτυχοῦσα συνθήκη τοῦ 1878· ἀμφότερα δὲ τὰ νομοθετικὰ ἐκεῖνα σώματα, συνεδριάσαντα ὡς ἐθνικὴ συνέλευσις, συνεφώνησαν συνιστῶντα ὑπακοὴν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ στρατηγοῦ τῶν Νεοτούρκων. Οἱ δὲ ὄροι, οὓς οὗτος ἐπέβαλε, περιλαμβάνον τὴν κήρυξιν τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, τὴν τιμωρίαν τῶν στασιαστῶν καὶ τὴν ἐλάττωσιν τῆς φρουρᾶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Γενομένων δὲ δεκτῶν τούτων τῶν ὄρων, ἡ τιμωρὸς στρατιὰ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῇ 12 Ἀπριλίου. Πέντε ὥρων κρατερὸς ἀγὼν καὶ ἡ χρῆσις πυροβόλων ἀπητήθησαν, ἵνα ὑποταχθῶσιν οἱ στασιάσαντες στρατιῶται οἱ κατέχοντες τοὺς στρατῶνας τοῦ Ταξιμ καὶ τοῦ Τασκιολᾶ, ἄνδρες, οἵτινες εἶχον μὲν σταλῆ πρό τινων μηνῶν ἐκ Θεσσαλονίκης, ὅπως ἀντικαταστήσωσι τὴν εὐνοουμένην ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἀλβανικὴν φρουράν, ἀλλ' οἵτινες εἶχον ἀναπεισθῆ ὑπὸ τῶν ἀντιδραστικῶν. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἀντεπαναστάσεως ἐτιμωρήθησαν παραδειγματικῶς, καὶ τεσσαράκοντα ἐκ τῶν πρωταιτίων ἀπηγγονίσθησαν δημοσίᾳ· τῇ δὲ 14 Ἀπριλίου ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις συνῆλθε κεκλεισμένων τῶν θυρῶν πρὸς ἀπόφασιν περὶ τῆς τύχης τοῦ σουλτάνου, ὃν ἡ κοινὴ γνώμη ἐθεώρει συνεργὸν αὐτῶν, εἰ μὴ πρωτεργάτην. Ἀνεγνώσθη τότε ὁ φετῶς τοῦ σείχουλισλάμη, ἀπαριθμοῦντος τὰς κακουργίας τοῦ Ἄβδουλ Χαμίτ, καὶ ἡ συνέλευσις ἐψήφισεν ὁμοφώνως τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ, καὶ ἀνεκήρυξε τὸν νεώτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν Ῥεσσᾶδ ὑπὸ τὴν προσωνομίαν Μωάμεθ Ε'. Τὴν δ' ὕστεραίαν ὁ ἔκπτωτος σουλτᾶνος, ὅστις εἶχεν ἐπὶ μακρότατον χρόνον φενακίσει τοὺς διπλωμάτας τῆς Εὐρώπης, ἐξωρίσθη εἰς Θεσσαλονίκην καὶ εἰσῆχθη εἰς τὴν ἐν αὐτῇ ἔπαυλιν Ἀλλατίνη, ἐξ ἧς μόνον ἐπ' ἐσχάτων μετεφέρθη πάλιν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἐπετράπη μὲν εἰς αὐτὸν νὰ παραμυθῆται μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτοῦ,

ἀλλὰ τὸ χρηματικὸν αὐτοῦ ἀποταμίευμα τὸ εὐρεθὲν ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ ἀνερχόμενον εἰς εἰκοσιπέντε ἑκατομμύρια δραχμῶν καὶ ὑπερέκεινα κατεσχέθη ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν χάριν τοῦ κράτους, ὅπερ εἶχεν ὑποστῆ ἐπὶ ἔτη μακρὰ τὴν κακοδιοικησίαν αὐτοῦ.

Ὁ δὲ νέος σουλτᾶνος ἦτο ἀπλοῦν νευρόσπαστον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ κομιτάτου. Περὶ τοῦ κόσμου ἠδύνατο ἐλάχιστα μόνον νὰ γινώσκη, ἐπειδὴ εἶχε περιορισθῆ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ ἐντὸς τοῦ χρυσοῦ κλωβοῦ τῶν ἀνακτόρων, καὶ λέγεται περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἐδήλωσεν, «ὅτι

Ὁ σουλτᾶνος Μωάμεθ Ε΄.

οὐδεμίαν ἐφημερίδα εἶχεν ἀναγνώσει ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη». Ἄλλ' οἱ πρωτοεργοὶ τῆς ἐπαναστάσεως κατώρθωσαν νὰ εὕρωσιν ἐν αὐτῷ ὅτι ἐπεθύμουν, τὴν ζητούμενην ἀπλὴν πλαγγόνα. Ἀλλὰ τὸ λυκαυγὲς τῆς νέας βασιλείας δὲν ἦτο εὐοίωνον· ἀπόπειρα εἰσπράξεως φόρων ἐν τῇ βορείῳ Ἀλβανίᾳ προεκάλεσε ταραχὰς ἐν τῇ ἀνόμῳ ταύτῃ χώρᾳ, ἐν ἣ οἱ δυσπειθεῖς ὀρεσίβειοι προέβησαν εἰς ἔνοπλον διαμαρτυρίαν κατὰ τῆς ἐπεμβάσεως ταύτης ἐναντίον

τοῦ πατροπαράδοτου ἐθίμου τοῦ πληρόναι ἀκριβῶς ὅτι προηροῦντο. Πρὸς δὲ τούτοις ἐν τῇ ἀραβικῇ Ὑεμένη ἐνεφανίσθη νέος Μαχδῆς.

Ἄλλ' ὁ Μωάμεθ Ε΄ εὗρε κατὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ λελυμένας δύο τῶν τριῶν ἐξωτερικῶν ἀνωμαλιῶν, αἵτινες εἶχον προκληθῆ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1908. Καὶ δὴ ἡ πρότασις τοῦ Τιττόνη περὶ συγκλήσεως ἐν Νεαπόλει συνδιασκέψεως ἀναφερομένης εἰς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα εἶχε ναυαγήσει, καὶ κατέστη φανερόν, ὅτι πάντες ὄφειλον νὰ αναγνωρίσωσι τὸ τετελεσμένον γεγονός τῆς ὑπὸ τῆς Αὐστρίας προσαρτήσεως τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης. Οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Μαυροβούνιοι παρὰ τὴν ἀνανέωσιν τῶν διπλωματικῶν αὐτῶν σχέσεων καὶ τὴν συνομολόγησιν στρατιωτικῆς συμβάσεως ἦσαν ὑπὲρ τὸ δέον ἀδύνατοι, ὅπως ἀντιστῶσι μόνον ἐναντίον τοῦ ἰσχυροῦ αὐ-

τῶν γείτονος, κυρίως ἐπειδὴ ἡ πρωτεύουσα τῆς Σερβίας εὐρίσκετο ἐντὸς τῆς βολῆς τῶν πυροβόλων τῆς Αὐστρίας. Ἡ δὲ Ἀγγλία δὲν ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ χώραν ἐντελῶς μεσόγειον, καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ στόλου αὐτῆς πρὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ Μαυροβουνίου θὰ ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ πόλεμον πρὸς τὴν Γερμανίαν, ἣτις ἦτο ἡ καθ' αὐτὸ κυρία τῆς καταστάσεως. Ἡ Ῥωσία, μὴ ἀνορθωθείσα ἀκόμη ἐκ τοῦ ἐξαντλητικοῦ ἀγῶνος ἐναντίον τῆς Ἰαπωνίας, εἶχε μάθει ἐκ Βερολίνου, ὅτι, ἂν ἐβοήθει τὴν Σερβίαν, ἡ Γερμανία ἔμελλε νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν Αὐστρίαν. Ὁ δὲ Ἰσβόλσκις, ὁ Ῥῶσος ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, ἀπεδέχθη κατ' ἀνάγκην, ὅτι ἡ Ῥωσία «δὲν εἶχε νομίμως τὸ δικαίωμα νὰ διαμαρτυρηθῆ μόνη», καὶ οἱ Αὐστριακοὶ αὐτοῦ ἐπικριταὶ ἰσχυρίσθησαν, ὅτι αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἦσαν δεδεμέναι ὑπὸ προτέρας μυστικῆς συμφωνίας μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ῥωσίας, δι' ἧς ἡ Ῥωσικὴ κυβέρνησις εἶχεν ἀφήσει εἰς τὴν Αὐστρίαν ἐλευθερίαν δράσεως ἐν ταῖς δύο καταληφθείσαις ἐπαρχίαις. Ἡ δὲ ἀγανάκτησις τῶν Ἰταλῶν ἡ ἐκδηλωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Φόρτις ἐν μεγάλῳ λόγῳ ἐκφωνηθέντι ἐν τῇ βουλῇ ἐλησημονήθη ἕνεκα τῶν καταστροφῶν, ἃς ἐπέφερεν ὁ σεισμὸς ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ Ῥηγίῳ. Οὕτως ἡ βία ἐθριάμβευσε, καὶ τῇ 13 Φεβρουαρίου τοῦ 1909 ὑπεγράφη αὐστροτουρκικὴ συμφωνία, καθ' ἣν ἡ μὲν Αὐστροουγγαρία παρητεῖτο παντὸς δικαιώματος ἐν τῷ σαντζακίῳ τοῦ Νοβιπαζάρ, ἐξ οὗ ἀπέσυρε τὸν στρατὸν αὐτῆς τῇ 15 Ὀκτωβρίου, ἡ δὲ Τουρκία ἀνεγνώρισε κατὰ τύπους τὴν προσάρτησιν τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης. Τὸ ὄνομα τοῦ σουλτάνου ὡς χαλίφου ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ μνημονευόμενον ἐν ταῖς δημοσίαις δεήσεσι τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Βοσνίας, ὧν οἱ πνευματικοὶ ἀρχηγοὶ ἔμελλον νὰ ἐξαρθῶνται καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀπὸ τοῦ σείχουλ-ισλάμη. Ἡ Τουρκία ἐδέχθη δύο καὶ ἡμισυ ἑκατομμύρια ὀθωμανικῶν λιρῶν διὰ τὰς δημοσίας γαίας ἐν Βοσνίᾳ καὶ ἐν Ἑρζεγοβίνῃ, καὶ ἡ Αὐστροουγγαρία ὑπεσχέθη νὰ καταργήσῃ ἐπὶ ἴσοις καὶ ὁμοίοις μετὰ τῶν λοιπῶν δυνάμεων τὰ ἐν Τουρκίᾳ ταχυδρομεῖα αὐτῆς καὶ νὰ βοηθήσῃ τὴν Πύλην, ἐξασφαλίζουσα τὴν κατάργησιν τῶν διομολογήσεων. Τῇ δὲ 24 Μαρτίου ἡ ὀθωμανικὴ βουλὴ ἐπεκύρωσε τὴν συμφωνίαν ταύτην, καὶ οὕτω καθ' ὅσον ἐνδιεφέρετο ἡ Τουρκία τὸ ζήτημα εἶχε λυθῆ. Οἱ Τοῦρκοι πράγματι οὐδὲν ἀπώλεσαν διὰ τῆς προσαρτήσεως δύο ἐπαρχιῶν, αἵτινες εἶχον κατ' οὐσίαν παύσει ἀνήκουσαι εἰς αὐτοὺς ἐπὶ τριάκοντα ἔτη καὶ ἐφ' ὧν ἔτι καὶ πρὸ τούτου τοῦ χρόνου ἡ κυριαρχία αὐτῶν εἶχεν ὑπάρξει ἐπισφαλῆς. Ἀλλὰ διὰ

τὴν Σερβίαν καὶ τὸ Μαυροβούνιον ἢ ἀναγνώρισις τῆς εἰς τὴν δυαδικὴν μοναρχίαν συμπεριλήψεως οὕτω μεγάλου πλήθους Σέρβων κατοίκων ἐσήμαινε τὴν καταστροφήν τῶν ἰδίων αὐτῶν προςδοκιῶν περὶ τοῦ μέλλοντος. Κατὰ τὴν ἐθνικὴν ἐκείνην κρίσιν ἐσχηματίσθη ἐν Βελιγραδίῳ, καθ' ἃ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ ὁμοίας περιστάσεις τῷ 1877, ὑπουργεῖον ἐκ συνδυασμοῦ, οὗ συμμετέσχον τρεῖς πρῶην πρωθυπουργοί. Βλέπουσα δὲ ἡ Σερβία, ὅτι δὲν εἶχεν ἐλπίδας ὑλικῆς ὑποστηρίξεως παρὰ τῶν δυνάμεων, ἀπέστειλε τῇ 25 Φεβρουαρίου πρὸς τὰς δυνάμεις τὰς συνυπογραψάσας τὴν βερολίνειον συνθήκην ἔγγραφον, δηλοῦσα, ὅτι δὲν ἤξιου ἀντάλλαγμα τῆς προσαρτήσεως, ἣτις ἦτο ὑπόθεσις ἐνδιαφέρουσα τὰς δυνάμεις ἐκείνας. Τὴν δὲ εἰρηνικὴν λύσιν διηκούλυνεν ἡ ἐνέργεια τοῦ φιλοπολέμου διαδόχου, ὅστις τῇ 12 Μαρτίου παρητήθη τοῦ δικαιώματος τῆς διαδοχῆς ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ Ἀλεξάνδρου κατ' ἀκολουθίαν τοῦ θανάτου θεράποντος, ὅστις ἐξήγειρε τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι προῆλθεν ἐξ αὐτοῦ ἐν ὥρᾳ βιαίας ὀργῆς. Ἡ δὲ Αὐστρία ἐδήλωσεν, ὅτι δὲν εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ παραβλάψῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Σερβίας, καὶ αὕτη διὰ νέας ἀνακοινώσεως ὑπεσχέθη, ὅτι ὁ στρατὸς θὰ περιορισθῇ καὶ πάλιν εἰς τὸν ἐν ἡμέραις εἰρήνης ἀριθμόν. Ὡς ἀνταμοιβὴ δὲ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Μαυροβουνίου ἐτροποποιήθη σπουδαίως τὸ εἰκοστὸν ἔνατον ἄρθρον τῆς βερολίνειου συνθήκης τὸ κανονίζον τὰ κατὰ τὸν ὅρμον τῆς Ἀντιβάρεως. Καὶ δὴ ὁ ὅρος, δι' οὗ ἀπηγορεύετο εἰς τὸ Μαυροβούνιον νὰ ἔχη ἢ πλοῖα ἢ σημαίαν πολεμικὴν, κατηργήθη, ὃ δὲ λιμὴν τῆς Ἀντιβάρεως ἔπαυσεν ἀποκλειόμενος εἰς πολεμικὰ σκάφη ἄλλων ἔθνων, καίτοι ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ διατηρῶν τὸν καθαρῶς ἐμπορικὸν χαρακτῆρα. Τὸ δὲ ὑπόλοιπον τοῦ ἄρθρου ἐκείνου διεγράφη καθ' ὀλοκληρίαν. Οὕτω τὸ Μαυροβούνιον δικαιούται νῦν νὰ ενεργήσῃ ὀχυρώματα μεταξὺ τῆς λίμνης τῆς Σκόδρας καὶ τῆς παραλίας, καὶ ἡ ναυτικὴ καὶ ὑγειονομικὴ αὐτοῦ ὑπηρεσία δὲν εἶνε πλέον ἀνατεθειμένη εἰς αὐστριακὰ σκάφη, οὐδ' εἶνε ἠναγκασμένον νὰ ποδέχεται τὸν ναυτικὸν κώδικα τῆς Δαλματίας. Ἀκόμη δὲ σήμερον ὁ ὅρμος τῆς Ἀντιβάρεως δεσπόζεται ὑπὸ τῶν πυροβόλων τῆς Σπίτσας, οὐδὲ δύναται νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς αὐτὸν στόλος αὐστριακός. Οἱ δὲ Σέρβοι δὲν ἐθεώρησαν ἐπαρκὲς ἀντάλλαγμα τὴν ἐκ τοῦ σαντζακίου τοῦ Νοβιπαζάρ ἀποχώρησιν τῶν αὐστριακῶν φρουρῶν. Καὶ ταῦτα, διότι, ἐν ᾧ ἡ Τουρκία διετήρει τὴν ἐδαφικὴν ἐκείνην λωρίδα καὶ οὕτω διήρει αὐτούς, ἡ Αὐστρία χάρις εἰς τὸν σιδηρόδρομον τῆς

Βοσνίας τὸν κατασκευαζόμενον πλέον μέχρι τοῦ Οὐβάτζ θὰ ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ καὶ πάλιν εἰς τὸ σαντζακίον, ὅποτε ἠθέλεν εὔρει τοῦτο ἄρεστον, καὶ οἱ ὑπάλληλοι αὐτῆς ἦτο γνωστὸν, ὅτι εἶχον μελετήσει σιδηροδρομικὴν γραμμὴν μέλλουσαν νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ Νοβιπαζάρ. Ἐκτὸς δὲ τούτου αἱ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ τῆς Αὐστρίας ἐπίστευον τότε, ὅτι μέλλουσα στρατιωτικὴ πορεία πρὸς τὸ Αἰγαῖον δὲν θὰ παρεκωλύετο ὑπὸ τῆς ἀποχωρήσεως ἐκ τοῦ σαντζακίου, ἐπειδὴ κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ἡ ἀρίστη ὁδὸς πρὸς νότον δὲν ἦτο ἢ διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Κατσανίκ, ἀλλὰ διὰ μέσου τῆς Σερβίας. Τέλος δὲ, ἀφ' οὗ ἄπασαι αἱ δυνάμεις εἶχον ἀποδεχθῆ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1909 τὴν νέαν κατάστασιν πραγμάτων, ὑπελείπετο μόνον ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἐπαγγελίας περὶ Συντάγματος τῆς ἀγγελθείσης εἰς τὸν λαὸν τῶν δύο προσαρτηθεισῶν ἐπαρχιῶν, ὅπερ μετὰ τοῦ ἱστορικοῦ συνδέσμου μεταξὺ τῆς Βοσνίας καὶ τοῦ οὐγγρικοῦ στέμματος εἶχεν ὑποδειχθῆ ἐπισήμως ὡς ἀφορμὴ τῆς προσαρτήσεως αὐτῶν. Τὸν δὲ Φεβρουάριον τοῦ 1910 παρεχωρήθη τὸ ἐπηγγελμένον Σύνταγμα, καὶ τῇ 2 Ἰουνίου ἀνεφύθη ἐν Σεραγιέβῳ ἡ πρώτη δίαίτια τῆς Βοσνίας, ἣς οἱ βουλευταὶ ἀντεστοίχουν κατ' ἀριθμὸν ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν στοιχείων τοῦ πληθυσμοῦ. Καὶ δὴ ἐκ τῶν ἐβδομήκοντα καὶ τριῶν αἰρετῶν μελῶν καὶ τῶν δεκαεπτὰ διοριζομένων τριάκοντα μὲν καὶ ἑπτὰ ἀντεπροσώπευον τοὺς ὀρθοδόξους Σέρβους, εἴκοσι δὲ καὶ ἑννέα τοὺς Μωαμεθανούς, εἴκοσι καὶ τρεῖς τοὺς καθολικοὺς Κροάτας καὶ εἰς τοὺς Ἰουδαίους. Ἀλλ' οὐδὲν μέτρον ἠδύνατο νὰ συζητηθῆ ἐν τῇ βουλῇ πρὶν ἢ πρότερον ἐγκριθῆ ὑπὸ τε τοῦ αὐστριακοῦ καὶ τοῦ οὐγγρικοῦ ὑπουργεῖου. Οὕτως ἡ ἐλευθερία τῶν Βοσνίων εὐρίσκετο ἀκόμη ὑπὸ χειραγωγίαν, καθ' ἃ ἴσως ἦτο ἀναγκαῖον ἐπὶ τινα χρόνον.

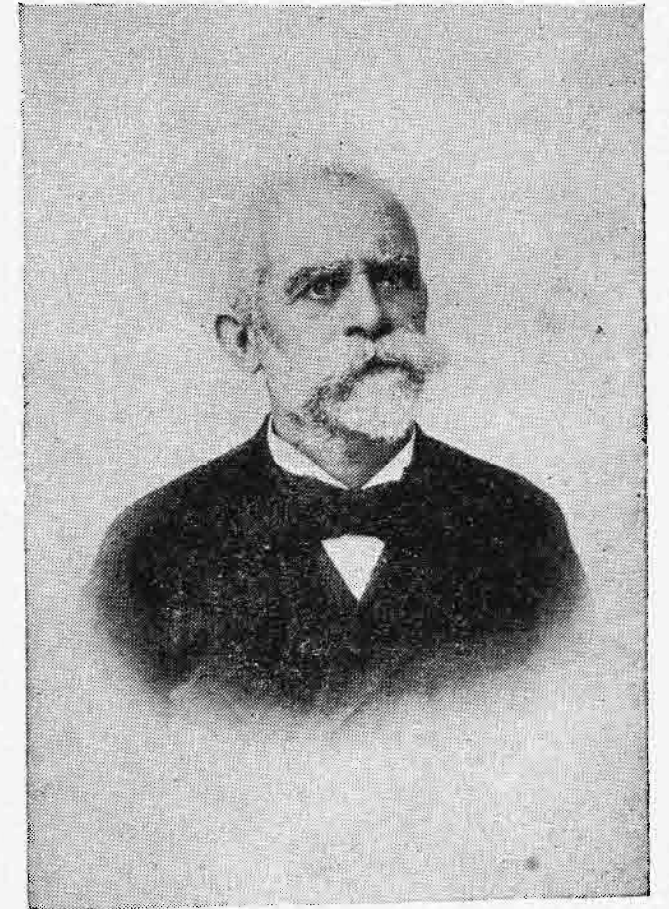
Ἡ δὲ διαρρῦθμισις τῶν μετὰ τῆς Βουλγαρίας σχέσεων τῆς Τουρκίας ἐξηρτᾶτο κυρίως ἐκ τῶν οἰκονομικῶν, καίτοι ἦλθε στιγμή, καθ' ἣν ἡ Βουλγαρία εἶχεν ἐπιστρατευθῆ. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι ἀπῆλθον ὡς ἀντάλλαγμα 125.000.000 δραχμῶν, οἱ δὲ Βούλγαροι προσέφερον μόνον 82.000.000. Τότε ἡ Ῥωσία ἐπενέβη διὰ προτάσεως, ἣτις ἠὺχαρίστησεν ἀμφοτέρα τὰ μέρη. Καὶ δὴ ἡ Τουρκία ἐχρεώσται ἀκόμη εἰς τὴν Ῥωσίαν ἐβδομήκοντα καὶ τέσσαρας ἐνιαυσίας δόσεις τῆς ἀποζημιώσεως τοῦ τελευταίου πολέμου, καὶ συνεφώνησεν, ὅπως ἀπαλειφθῶσι τεσσαράκοντα ἐκ τῶν δόσεων τούτων, ἵνα καταστῆ δυνατὸν εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ δανεισθῆ τὰ 125.000.000,

ἄτινα ἀπῆται παρὰ τῆς Βουλγαρίας. Ἡ δὲ Βουλγαρία ἀντὶ νὰ πληρώσῃ εἰς τὴν Τουρκίαν 82.000.000 συνεφώνησε νὰ πληρώσῃ τὸ ποσὸν τοῦτο εἰς τὴν Ῥωσίαν κατὰ δόσεις ἐνιαυσίας 2.500.000. Καὶ ἐστοίχιζε μὲν ἡ οἰκονομικὴ αὕτη διαρρύθμισις ἱκανὰς ὑλικὰς θυσίας εἰς τὴν Ῥωσίαν, ἀλλ' ἀντ' αὐτῶν ἀνέκτα τὴν γοητείαν αὐτῆς, ἴσως δὲ καὶ εὐγνωμοσύνην ἐν Βουλγαρίᾳ. Πρὸς τούτοις δὲ συνεφωνήθη μεταξὺ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Τουρκίας, ὅπως διαμένη ἐν Σοφίᾳ ἀρχιμουφτῆς, ἵνα ἐπιβλέπῃ τὰ συμφέροντα τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ Μωαμεθανῶν, ὅπως τὸ βασίλειον τῆς Βουλγαρίας ἐξακολουθήσῃ καταβάλλον καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ποσὸν τι χάριν τῆς διατήρησεως τῶν ἐν τῇ χώρᾳ μωαμεθανικῶν σχολείων καὶ τζαμιῶν καὶ ὅπως τοιαῦτα κτίρια «κατεδαφίζονται μόνον ἐν περιπτώσει ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης». Τῇ δὲ 6 Ἀπριλίου ἡ Πύλη ἀνεγνώρισε «τὴν νέαν πολιτικὴν κατάστασιν τοῦ βασιλείου», ὅπερ ἀνεγνωρίσθη κατὰ τύπους ὑπὸ πασῶν τῶν δυνάμεων ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν. Οὕτως ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος εἶχε πραγματώσει τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ, καὶ ἡ κήρυξις τῆς ἀνεξαρτησίας ἦτο προσωπικὸν καὶ κοινωνικὸν αὐτοῦ κέρδος. Ἀλλὰ νηφάλιοι Βούλγαροι δημοκρατικοὶ ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ αὔξησης αὕτη κοινωνικοῦ ἀξιώματος τοῦ ἄρχοντος ἔμελλε νὰ συνεπιφέρει μεγαλειτέρας δαπάνας παραστάσεως τῆς χώρας ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καὶ τὴν ἀπώλειαν τινῶν ὑλικῶν ὠφελειῶν προερχομένων ἐκ τῆς κατ' ὄνομα ὑποτελείας αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ ἔθνικὸν αἶσθημα ἦτο εὐνοϊκὸν πρὸς τὴν ἔθνικὴν ἀνεξαρτησίαν. Οὕτω δὲ τὸ τελευταῖον ὑποτελεῖς κράτος τοῦ σουλτάνου ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἐχειραφετήθη τελείως, καὶ τὰ ὀνομαστικὰ σύνορα τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας συνταυτίσθησαν πρὸς τὰ πραγματικά.

Ὑπελείπετο ἀκόμη μόνον ἡ λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Καθ' ἣν ὥραν ἐκηρύχθη ἡ ἔνωσις, ὁ Ζαΐμης ἀπουσίαζεν ἐκ τῆς νήσου, εἰς ἣν καὶ δὲν ἐπέστρεψε πλέον. Εἶχε δὲ ὑπογραφῆ ἡ κήρυξις ὑπὸ τῶν τριῶν Χριστιανῶν συμβούλων, καὶ πάραυτα συνῆλθεν ἡ βουλὴ εἰς ἕκτακτον σύνοδον ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς ἐνεργείας αὐτῶν καὶ τοῦ διορισμοῦ ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπείας πενταμελοῦς, ἧς πρόεδρος μὲν ἦτο ὁ Ἀντώνιος Μιχελιδάκης, μέλος δὲ ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος. Ἐμελλε δὲ ἡ ἐπιτροπεία αὕτη νὰ καταστῇ ὡς προσωρινὴ κυβέρνησις ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων μέχρις ἐγκατασταθῶσιν ἐν τῇ νήσῳ ὑπάλληλοι αὐτοῦ. Καὶ ἔγεινε μὲν δεκτὸν τὸ ἑλληνικὸν Σύνταγμα, τὰ δὲ κρητικὰ γραμματόσημα ἐπεσημάνθησαν

διὰ τῆς λέξεως Ἑλλάς, ἐπὶ τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων ἐπεγράφετο ὁ τίτλος Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, οἱ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι ἔδιδον ὄρκον εἰς τὸν βασιλέα Γεώργιον, καὶ ἐφέσεις τῶν δικαστηρίων τῆς νήσου ὑπεβάλλοντο εἰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἧς πρωθυπουργὸς ἦτο τότε ὁ Θεοτόκης, ἐδήλωσεν, ὅτι ἦτο ξένη πρὸς τὰ συμβάντα ἐν Κρήτῃ, καὶ δὲν ἀπῆντησεν εἰς τοὺς Κρητάς. Ἐξεφράσθη δὲ τότε ὑπὸ πολλῶν ἡ γνώμη, ἣτις καὶ σήμερον ἀκόμη πιστεύεται, ὅτι, ἂν οἱ Ἕλληνες εἶχον καταλάβει ἀμέσως τὴν Κρήτην, ἀντὶ νὰ τηρήσωσιν ἀνεπιτιμῆτως «ἄμεμπτον» στάσιν, ἡ νῆσος αὕτη ἠθελεν ἐξακολουθήσει ἀποτελοῦσα μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου. Ἡ Τουρκία εὐρίσκετο τότε περιπελεγμένη εἰς δυσχερείας πρὸς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν, ἑλληνοβουλγαρικὴ δὲ συμμαχία ἠθελε καταστήσει δυσχερῆ εἰς τοὺς Τούρκους τὴν εἰσέλασιν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ νέα κατάστασις πραγμάτων ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ δὲν εἶχεν ἀκόμη στερεωθῆ.

Πρὸς δὲ τούτοις ὁ Ἀβδουλ Χαμίτ εὐρίσκετο ἀκόμη ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ, ὡς γνωστὸν, ἦτο εὐκολωτέρα ἡ συνεννόησις μετ' αὐτοῦ, ἰδίως ἐπὶ τῇ βάσει χρηματικῆς ἀποζημιώσεως, ἢ μετ' αὐστηρῶς πατριδοκοπικῆς τουρκικῆς βουλῆς. Καὶ ἀντετάχθη μὲν πράγματι ὑπὸ ἐπιφυλακτικῶν Ἑλλήνων διπλωματῶν, ὅτι αἱ δυνάμεις εἶχον ἀκόμη ἀγήματα ἐν τῇ νήσῳ, ἀλλ' ἡ στάσις τῶν δυνάμεων ἦτο ἐμφανῶς ἐνθαρρυντικὴ. Καὶ ὁ μὲν ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ ἦτο «μηδὲν νὰ πράξῃ δυνά-

Ἀντώνιος Μιχελιδάκης.

μενον νὰ παραβλάψῃ τὸ νέον ἐν Τουρκίᾳ καθεστῶς»¹, ὁ δὲ Ἴταλὸς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἐξεφράζετο διὰ μακροτέρων, ὅτι «ἄνευ τῆς συναινέσεως ἀπασῶν τῶν δυνάμεων δὲν δύναται νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν μεταβολὴ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Κρήτης». Ἄλλ' αἱ δύο μάλιστα ἀντιδραστικαὶ τῶν δυνάμεων, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Γερμανία, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν ἔνωσιν, ἂν ἄλλο τι κράτος ἠθέλην ἀναλάβει τὴν πρωτοβουλίαν². Ὅτε δ' ἔγεινε τῇ 15 Ὀκτωβρίου ἡ ἐπίσημος ἀνακοίνωσις τῶν τεσσάρων προστατίδων δυνάμεων, τὸ ὕψος αὐτῆς ἠδὲ χαρίστηκε τοῖς τ' ἐν Χανίοις καὶ τοῖς ἐν Ἀθήναις. Αἱ δυνάμεις ἐθεώρουν μὲν τὴν ἔνωσιν ἐξαρτωμένην ἐκ τῆς συναινε-

Τὸ Ἡράκλειον ἐν Κρήτῃ.

σεως αὐτῶν, ἀλλ' οὐχ ἦττον δὲν θὰ εἶχον ἀντίρρησην νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν εἰμηνῶς ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος μετὰ τῆς Τουρκίας, «ἂν διειρηθεῖτο τάξις ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἂν ἐβεβαιούτο ἡ ἀσφάλεια τοῦ μουσουλ-

μανικοῦ πληθυσμοῦ»³. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἀνέθηκαν εἰς τοὺς ἰδίους προξένους νὰ ἔλθωσιν εἰς σχέσεις «διοικητικὰς» πρὸς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν. Οἱ δὲ πρόξενοι ἀνέλαβον πᾶσαν φροντίδα, ὅπως ἐκπληρωθῶσιν οἱ δύο ὄροι τῶν δυνάμεων, καίτοι οἱ Τουρκοκρηῖτες, παρακινούμενοι ἐξωθεν, ἐζήτουν νὰ προκαλέσωσι δυσκολίας καὶ τότε ὑπέβαλον παράπονα, ἅτινα οἱ πρόξενοι ἀπέρριπτον ὡς ἀνάξια λόγου. Ἄλλ' ἡ ἀναβολή, παρερχομένων μηνῶν, ἤρχισε φέρουσα εἰς στενοχωρίαν τὴν τε προσωρινὴν κυβέρνησιν τῆς Κρήτης καὶ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ἡ κοινὴ γνώμη ἐγαλέπαινε ἐπὶ τῇ παρελκύσει ὀριστικῆς λύσεως καὶ ὁ πρωθυπουργὸς ἐφρόνει, ὅτι κατ' ἀκολουθίαν

¹ Libro Verde: Creta (1911) σ. 32.

² Αὐτόθι σ. 33.

³ Αὐτόθι σ. 36.

ἀπεκάλυπτε δυσφορίαν ἐναντίον τοῦ στέμματος¹. Ἐχειροτέρευσε δὲ ἡ κατάστασις, ὅτε μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἀντεπαναστάσεως ἐν Τουρκίᾳ ἀπέβη ἐπικρατὴς ἡ στρατιωτικὴ φατρία καὶ ἐζήτησε νὰ ποστρέψῃ τὴν κοινὴν προσοχὴν ἀπὸ τῶν ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων ἐν αὐτῇ τῇ Τουρκίᾳ διαπραχθέντων σφαλμάτων, προκαλοῦσα διένεξιν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα ἀπέβαινε ὅσημέραι ζωηρότερον ἐν Τουρκίᾳ, ἠΰξανον αἱ τουρκικαὶ ἀξιώσεις. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ Πύλη ἠξίωσε τὴν ἀναβολὴν τῆς ἐπηγγελμένης ἀποχωρήσεως τῶν διεθνῶν ἀγνημάτων, ἔπειτα δ' ἐζήτησε τὴν κατάργησιν διαφόρων παραχωρήσεων γενομένων ὑπὸ τῶν δυνάμεων εἰς τοὺς Κρητας, καὶ ἐπεθύμει νὰ ἐγκαταστήσῃ ποιάν τινα περιορισμένην αὐτονομίαν, ἥτοι ἐν ἄλλοις λόγοις τὴν ἐπιστροφὴν τῶν πραγμάτων εἰς τὴν πρὸ τοῦ 1898 κατάστασιν. Κατόπιν δ' ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ στείλῃ φυλακίδα εἰς τὰ κρητικὰ ὕδατα.

Καὶ αἱ μὲν δυνάμεις ἀπέρριψαν τὰς προτάσεις ταύτας καὶ ἀνήγγειλαν τὴν πρόθεσιν αὐτῶν περὶ διατηρήσεως τοῦ καθεστώτος, οἷον-δήποτε καὶ ἂν ἦτο, καὶ ὅτι «ἐνδιαφέρονται μετ' εὐμενείας ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι», ὁ δὲ Θεοτόκης τῇ 4 Ἰουλίου 1909 ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ παραιτηθῇ, ὅπως προλάβῃ ἀπειλουμένην διαδήλωσιν ἐναντίον τῆς στάσεως αὐτοῦ ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Ῥάλλης, πολιτευτὴς ἀγαπητὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει, εὐρέθη ἀμέσως ἐκτεθειμένος εἰς τὰς δυσκολίας ἐκείνας, αἵτινες εἶχον κωλύσει αὐτὸν νὰ δεχθῇ τὴν πρωθυπουργίαν πρὸ τριῶν μηνῶν. Καὶ ἐπεθύμει μὲν νὰ διαλύσῃ τὴν βουλὴν, ἀλλ' ἡ ἀπειλὴ τῶν Κρητῶν, ὅτι ἔμελλον νὰ ἐκλέξωσι βουλευτὰς τῆς νέας ἑλληνικῆς βουλῆς, ἔμελλε, καθ' ἃ ἐγίνωσκε, νὰ θεωρηθῇ ὑπὸ τῆς Τουρκίας ὡς ἐνέργεια δυσμενῆς. Θὰ εὐρίσκετο λοιπὸν εἰς τὸ δίλημμα ἢ νὰ ποκλείσῃ τοὺς Κρητας βουλευτὰς ἢ νὰ διακινδυνεύσῃ πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἀποδεχόμενος αὐτούς, τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο δίλημμα, ὅπερ ἐλύθη διὰ τῆς εὐστοχίας καὶ εὐσταθείας τοῦ Βενιζέλου τῇ 19 Μαΐου 1912. Διὸ ὁ Ῥάλλης ἀπεφάσισε νὰ ἀναβάλῃ τὴν λύσιν μέχρι τοῦ ἐπομένου ἔτους, καὶ ἐβεβαίωσε τὸν ἐν Ἀθήναις πρέσβυν τῆς Τουρκίας, ὅτι εἶχε τὴν πρόθεσιν «νὰ ποκαταστήσῃ ἀγαθὰς σχέσεις μετὰ τῆς Τουρκίας, καὶ «ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Κρήτην νὰ ποδεχθῇ πιστῶς τὰς ἀποφάσεις τῶν δυνάμεων»². Οὐδεὶς δὲ τῶν γνωσκόντων τὸν εἰλικρινῆ χαρακτῆρα

¹ Αὐτόθι σ. 45. ² Αὐτόθι σ. 87.

τοῦ πολιτευτοῦ τούτου δύναται νὰμφιβάλλῃ, ὅτι ἐσκέπτετο πράγματι ὅ τι ἔλεγε.

Ἄλλὰ νέα ἐν Κρήτῃ συμβάντα παρέσχον εἰς τὴν ἐν Τουρκίᾳ στρατιωτικὴν φατριάν νέαν πρόφασιν ἀξιώσεων πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Τῇ 13 Ἰουλίου αἱ τέσσαρες δυνάμεις συμφώνως πρὸς τὰς δοθείσας ἐπαγγελίας ἀπέσυραν ἐκ τῆς Κρήτης τὸ ὑπόλοιπον τῶν ἀγνημάτων αὐτῶν. Ἄμα δὲ τῇ ὑποχωρήσει αὐτῶν οἱ Κρηῖτες ἀνεπέτασαν ἀντὶ τῆς κρητικῆς σημαίας τὴν ἑλληνικὴν ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τοῦ φρουρίου Φιορκᾶ κατὰ τὸν εἰςπλοῦν τοῦ λιμένος τῶν Χανίων. Ἐπηκουλούθησαν φιλοπόλεμοι διαδηλώσεις ἐν Τουρκίᾳ, καὶ τῇ 24 Ἰουλίου ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις διέταξε τὸν ἐν Ἀθήναις πρέσβυν αὐτῆς νὰξιώσῃ παρὰ τοῦ Ῥάλλη γραπτὴν ἀποδοκιμασίαν τοῦ κρητικοῦ ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως κινήματος καὶ νέαν παρ' αὐτοῦ ἀπόκρουσιν παντὸς τοιοῦτου σχεδίου, ἐν δὲ περιπτώσει ἀναβολῆς τῆς εἰς τὴν ἀποφασιστικὴν ταύτην διακοίνωσιν ἀπαντήσεως ὁ Ναμπῆ βέης ἔμελλε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰς Ἀθήνας. Συγχρόνως δ' ἔγειναν παρασκευαί πρὸς ἀποστολὴν τοῦ τουρκικοῦ στόλου εἰς τὴν Κάρπαθον ἢ καὶ αὐτὴν τὴν Σούδα, ἤρχισε δ' ἐμπορικὸς ἀποκλεισμός ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ἐν τοῖς τουρκικοῖς λιμέσι. Μετὰ δὲ τρεῖς ἡμέρας ὁ Ῥάλλης ἀπήντησεν, ὅτι «τῆς Κρήτης οὔσης παρακατατεθειμένης εἰς τὰς χεῖρας τῶν προστατίδων δυνάμεων, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ πράξῃ ἢ νὰφήσῃ εἰς αὐτὰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος καὶ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν». Ἐπανελάβε δὲ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ τηροῦσα τὴν «ἄψογον» αὐτῆς στάσιν, καὶ προσέθηκεν, ὅτι οὐδὲ εἷς Ἑλλῆν ἀξιωματικὸς εὐρίσκειτο κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐπὶ τουρκικοῦ ἐδάφους, ἐπειδὴ οἱ παρατυγχάνοντες ἐν Κρήτῃ εἶχον παραιτηθῆ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ὑπηρεσίας. Ἡ ἀπάντησις αὕτη ἐθεωρήθη ὑπὸ τῆς Πύλης ἀνεπαρκῆς, καὶ τῇ 31 Ἰουλίου ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν νέα διακοίνωσις, ἐν ἣ ἔξεφράζοντο παράπονα περὶ τῆς παρουσίας μετ-ημφιεσμένων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ ἐγένετο ἡ παρατήρησις, ὅτι «ἡ Ἑλλὰς οὐδὲν εἶχε τὸ κοινὸν» πρὸς τὸ κρητικὸν ζήτημα, καὶ ὅτι «ἐπειδὴ ἡ στάσις τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς πράγμασι δὲν εἶχεν ὑπάρξει ἀμεμπτος», ἐπεθυμείτο νέα «σαφῆς καὶ εἰλικρινῆς δήλωσις». Ἐπὶ τούτοις δ' ἡ Ἑλλὰς ὑπέβαλεν ἔκκλησιν εἰς τὰς δυνάμεις πρὸς ἀποφυγὴν πολέμου, καὶ τῇ 5 Αὐγούστου ὁ Ῥάλλης ἀπήντησε καὶ πάλιν εἰς τὴν Τουρκίαν,

ἐπαναλαμβάνων τὴν πρόθεσιν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως περὶ συμμορφώσεως εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν δυνάμεων καὶ περὶ ἀποχῆς ἀπὸ ἐνθαρρύνσεως οἰουδήποτε κρητικοῦ κινήματος. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἐν Κρήτῃ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐπιτροπεία, βλέπουσα, ὅτι ἦτο ἀνίκανος νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀπὸ τοῦ Φιορκᾶ ἀπομάκρυνσιν τῆς ἐνοχλοῦσης τὴν Τουρκίαν ἑλληνικῆς σημαίας ἔνεκα τῆς κοινῆς ἐναντιώσεως, ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ. Μετὰ δὲ τὴν παραίτησιν αὐτῆς ἡ κρητικὴ βουλὴ διώρισε τρεῖς ἐπιχωρίους ἀνωτέρους ὑπαλλήλους ὡς προσωρινὴν κυβέρνησιν. Τέλος δ' ἐπειδὴ δὲν ἦδύνατο νὰ εὑρεθῇ Κρητὴς Χριστιανὸς, ἵνα καταβιβάσῃ τὴν σημαίαν, ἐκάστη τῶν δυνάμεων ἀπεβίβασε ναυτικὸν ἄγημα, καὶ ἐν μέσῳ τελείας ἡσυχίας τῇ 5 Αὐγούστου ἐκόπη ὁ ἴστος τῆς σημαίας. Μέρος δὲ τοῦ ἴστοῦ διατηρεῖται σήμερον ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἔθνολογικῆς ἐταιρείας μετὰ καὶ τῆς τελευταίας τουρκικῆς σημαίας, ἣτις εἶχε κυματίσει ἐπὶ τῶν ὄχρωμάτων τῶν Χανίων, καὶ μετὰ τεμαχίων τῶν ὀβίδων, ἃς εἶχον ἐκσφενδονίσει οἱ στόλοι τῶν δυνάμεων εἰς τὸ Ἀκρωτήριο ὡς ἀναμνήσεις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν αἱ δυνάμεις ἀνεκοίνωσαν εἰς τὴν Πύλην εὐπαρρησιάστως, ὅτι τό τε κρητικὸν καὶ τὸ μακεδονικὸν ζήτημα ἐνδιέφερον τὴν Εὐρώπην. Τότε δ' ἡ Πύλη ἐδήλωσεν, ὅτι δὲν ἔχει φιλοπολέμους διαθέσεις ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, καὶ πᾶς φόβος πολέμου ἐξέλιπεν.

Ἄλλ' ἡ ταπεινώσις, ἣν εἶχεν ὑποστῆ ἡ Ἑλλὰς, προεκάλει σφοδρὰ αἰσθήματα δυσφορίας ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ. Πρὸ ἱκανοῦ χρόνου εἶχε γεννηθῆ ἡ πεποίθησις, ὅτι ἔθνικὰ συμφέροντα εἶχον θυσιάσθῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν πολιτικῶν φατριῶν. Ἦδη κατὰ τὸν Μάϊον 1909 οἱ νεαροὶ ἀξιωματικοὶ εἶχον ἀρχίσει συγκροτοῦντες Στρατιωτικὸν σύνδεσμον, ὅστις, ὡν κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἡ μόνη ἐν Ἑλλάδι ὀργανωμένη δύναμις, ἀπέβη τὸ ὄργανον τοῦ λαοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι ἐκείνῳ ἐναντίον τῶν πολιτευτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ῥάλλης ἠρνήθη νὰ δεχθῇ ἔγγραφον περιλαμβάνον τὰς προτάσεις τοῦ Στρατιωτικοῦ συνδέσμου, οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὸν ἀξιωματικοὶ, ἀνερχόμενοι εἰς πεντακοσίους καὶ ὑπερέκεινα, ἐξῆλθον τῶν Ἀθηνῶν τὴν νύκτα τῆς 14 πρὸς τὴν 15 Αὐγούστου, καὶ ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὸ Γουδῆ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ συνταγματάρχου Νικολάου Ζορμπᾶ, ἀξιωματικοῦ διακεκριμένου. Πᾶσαι αἱ προσπάθειαι πρὸς διάλυσιν τοῦ Συνδέσμου ἀπέτυχον, δύο ἀξιωματικοὶ πειραθέντες νὰποσπάσωσι τὸ ἵπικὸν ἀπὸ τῆς προσκολλήσεως εἰς τὴν ὀργάνωσιν ἐκείνην ἐκρατήθησαν, καὶ

εἷς ταγματάρχης ἐστάλη μάτην, ὅπως ἔλθῃ εἰς λόγους μετὰ τῶν ἀρχηγῶν. Ὁ Ῥάλλης παρητήθη, καὶ ἀνερρήθη πρωθυπουργὸς τῆ 16 Αὐγούστου ὁ Μαυρομιχάλης ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ Συνδέσμου. Τότε οἱ ἀποτελοῦντες τὸν Σύνδεσμον ἐπανῆλθον εἰς Ἀθήνας, καὶ ἐξέδωκαν προκήρυξιν, ἀξιούσαν ριζικὰς μεταρρυθμίσεις καὶ εἰδικώτερον τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν βασιλοπαίδων ἀπὸ τῶν στρατιωτικῶν διοικήσεων, ἃς εἶχον, καὶ τὴν εἰς ἀξιωματικούς ἀνάθεσιν τῶν ὑπουργείων τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ναυτικῶν. Τούτων τὸ τῶν στρατιωτικῶν ἀνετέθη εἰς τὸν συνταγματάρχην Λεωνίδα Λαπαθιώτην, μέλος τοῦ Συνδέσμου, οὗ ὁ ἀρχηγὸς συγχρόνως ἐδήλωσε τὴν ἀφοσίωσιν αὐτοῦ εἰς τὸ στέμμα. Διὰ λαϊκῶν διαδηλώσεων ἐν διαφόροις ἐπαρχιακοῖς κέντροις ἐδηλώθη ἡ ὑποστήριξις τοῦ προγράμματος τοῦ Συνδέσμου, καὶ αἱ συντεχνίαι τῆς πρωτεύουσας ἀπηύθυναν εἰς τὸν λαὸν ἔκκλησιν πρὸς ὑποστήριξιν αὐτοῦ ὡς τοῦ μόνου μέσου πρὸς παῦσιν τῆς «πολιτικῆς διαφθορᾶς». Ἀλλ' ὑπῆρχεν ὅμως ἐν τῇ βουλῇ ἰσχυρὰ ἀντιπολίτευσις, ἣτις ἐξεδηλώθη, ὅτε ἡ κυβέρνησις ἐπὶ τῇ παρακλήσει τοῦ Συνδέσμου προέτεινε τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν βασιλοπαίδων ἀπὸ τῶν διοικήσεων αὐτῶν. Καὶ ἠπειλήθη μὲν ἡ ὑπὸ τοῦ Συνδέσμου κατάληψις τοῦ βουλευτηρίου διὰ τῆς βίας· ἀλλ' ἡ ἐπέμβασις τοῦ βασιλέως, ὅστις ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν τῆς παραιτήσεως τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀνατεθειμένων εἰς αὐτοὺς ἐντολῶν, προέλαβε τὴν βιαιότητα ταύτην, καὶ τὴν ὑστεραίαν ἡ βουλὴ ἐψήφισεν ἀσυζητητὰ περὶ ἀπομακρύνσεως τῶν βασιλοπαίδων νομοσχέδια καὶ τὴν κατάργησιν τῆς εἰς τὸν διάδοχον ἀνατεθειμένης ἀρχηγίας τοῦ στρατοῦ μετ' ἄλλων εἴκοσι καὶ τριῶν νομοθετημάτων.

Ἡ δ' ἐπιτυχία τοῦ στρατιωτικοῦ Συνδέσμου ἐνεθάρρυνε τοὺς νεωτέρους ἀξιωματικούς τοῦ ναυτικοῦ νᾶπαιτήσωσι τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐνίων τῶν ἀνωτέρων αὐτῶν καὶ τὴν ἐκ νέου εἰς τὸ ναυτικὸν ἐπιστροφὴν ἀνθυποπλοιάρχου, ὅστις εἶχε τιμωρηθῆ ἐπὶ ἀπειθαρχία κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897. Ἐπὶ δὲ τῇ ἀρνήσει τῆς κυβερνήσεως ὁ Κωνσταντῖνος Τυπάλδος, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ δευτέρου τούτου κινήματος, κατέλαβε τὸν ἐν Σαλαμῖνι ναύσταθμον, καὶ, βοηθούμενος ὑπὸ τριῶν μικρῶν πλοίων, ἀπεφάσισε νᾶναλάβῃ τὸν ἀγῶνα. Ἀλλ' ἡ ναυμαχία αὕτη διήρκεσεν ὀλιγώτερον τῆς ἡμισείας ὥρας καὶ ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὸν θάνατον μόνον ἑξ ἀνδρῶν. Ἡ κυβέρνησις ἐνίκησε, καὶ ὁ Τυπάλδος ὡς καὶ οἱ ὑποστηρικταὶ αὐτοῦ κατεδικάσθη-

σαν εἰς φυλάκισιν, ἀλλ' ἔπειτ' ἀφέθησαν. Ὁ Σύνδεσμος ἀπέβη ὁσημέραι μᾶλλον ἀπαιτητικώτερος. Ὁ ἐν τῷ ὑπουργείῳ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ ῥητῶς ἔλεγεν εἰς τοὺς βουλευτὰς, ὅτι μόνον ἔργον εἶχον τὸ ὑπακούειν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ· ἀλλὰ, καίτοι ὁ Ζορμπᾶς διέταξε τὴν ἀποπομπὴν τοῦ μὴ κοινοβουλευτικοῦ ἐκείνου ὑπουργοῦ, δύο ἀξιωματικοὶ τοῦ Συνδέσμου ἐνεφανίσθησαν μετ' ὀλίγον ἐν τῇ βουλῇ καὶ ἠξίωσαν τὴν ἄμεσον παραδοχὴν τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ εἴκοσι ἐπτὰ νομοσχεδίων καὶ τὴν ἀνάκλησιν τῶν Ἑλλήνων πρέσβων ἀπὸ τῶν πρωτευουσῶν τῆς Εὐρώπης. Ἡ δὲ βουλὴ, ἀναγκαζομένη, ἐπειδὴ ἐγίνωσκεν, ὅτι ὁ στρατὸς εὐρίσκετο ἐν ἐπιφυλακῇ, παρεδέχθη τὰς ἀξιώσεις ταύτας, καὶ ἑκατὸν ἐξήκοντα νόμοι ἐψηφίσθησαν ἐντὸς πενήκοντα καὶ πέντε μόνον ὥρῶν. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα πάντα δὲν ἤρκουν ἀκόμη εἰς τὸν Σύνδεσμον, καὶ ἐπέμεινεν, ὅπως ἀποπεμφθῆ ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν, ὅστις εἶχε περιπέσει εἰς τὴν δυσμένειαν αὐτοῦ.

Ἐλευθέριος Βενιζέλος.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε νέα καὶ ἰσχυρὰ μορφή ἐνεφανίσθη ἐν τῷ ὀρίζοντι τῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτικῆς. Καὶ δὴ ἱκανοὶ ἀξιωματικοὶ εἶχον γνωρίσει ἐν Κρήτῃ τὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον, τὸν Κρητὰ ἐκεῖνον ἀρχηγόν, ὃν εἶδομεν ἐπ' ἐσχάτων περιελθόντα εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον. Μακρὸν χρόνον πρὸ τῆς συστάσεως τοῦ Συνδέσμου ὁ Ζαΐμης εἶχε προφητεύσει, ὅτι, ἂν ὁ Βενιζέλος ἠδύνατο νὰ πεισθῆ νὰ συμπράξῃ μετὰ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ἔμελλε νὰποθῆ ὁ σωτὴρ τῆς Ἑλλάδος. Διὸ ὁ Σύνδεσμος ἐκάλεσεν εἰς Ἀθήνας τὸν Κρητὰ πολιτευτὴν ὡς σύμβουλον αὐτοῦ, ἀπὸ δὲ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ χρονολογεῖται συνήθως ἡ θαιμασία ἀναγέν-

νησις τῆς χώρας. Δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ γείνη καλλιτέρα ἐκλογή, ἐπειδὴ ἡ ἰσχὺς τοῦ ἀρτίως ἐλθόντος συνίστατο εἰς τὴν μεγάλην δύναμιν τοῦ χαρακτῆρος, τὸν τέλειον αὐτοῦ χωρισμὸν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων κομμάτων καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ πνεύματος, ἣτις ἤγεν αὐτὸν εἰς τὸ νάπο-
στέργῃ τὴν κολακείαν τοῦ λαοῦ. Οὗτος συνείδεν, ὅτι ἡ ἀνώμαλος κατάστασις τῶν πραγμάτων δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ, διὰ τοῦτο δὲ

Στέφανος Δραγούμης.

προέτεινε τὴν σύγκλησιν ἐθνικῆς συνελεύσεως χάριν ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος. Καὶ οἱ μὲν πολιτευταὶ ἀπεδέχθησαν τὴν πρότα-
σιν ταύτην ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅπως ἐν συναφείᾳ πρὸς αὐτὴν διαλυθῇ ὁ Σύνδεσμος. Ὁ δὲ βασιλεὺς μετὰ τινὰς δισταγμοὺς περὶ συγκλήσεως ἐθνικῆς συνελεύσεως ἄνευ τῶν πολυπλόκων διατυπώσεων τῶν ὀρι-
ζομένων ὑπὸ τοῦ καθεστῶτος Συντάγματος¹ συνήνεσε δυσφορῶν. Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ παλαιμάχος συν-
εργάτης τοῦ Τρικούπη Στέφανος Δραγούμης ἀνέλαβε τὴν πρωθυ-
πουργίαν, μεσοῦντος τοῦ Ἰανουα-
ρίου 1910, μετὰ τοῦ Ζορμπᾶ ὡς ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν, προ-
αχθέντος ἐπ' ἐσχάτων εἰς στρατη-
γὸν, καὶ ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ
καλέσῃ τὴν προταθεῖσαν συνέλευ-
σιν.

Ὁ Σύνδεσμος ἀπέπνιξε πᾶσαν ἀντίθετον πρὸς τὸ σχέδιον τοῦτο ἔκφρασιν τῆς δημοσίας γνώμης, ἡ βουλὴ ἐψήφισε τὸ ἀναγκαῖον νομοσχέδιον, καὶ μετὰ τὴν «ἐκκαθάρισιν» τοῦ Πανεπιστημίου ἐπερά-
τωσε τὰς ἐργασίας αὐτῆς. Τότε δὲ ὁ Σύνδεσμος διὰ διαγγέλματος πρὸς τὸ ἔθνος ἐδήλωσεν, ὅτι ἔληξεν ἡ ἀνάμιξις τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν, καὶ ἀνήγγειλε τὴν διάλυσιν αὐτοῦ.

Ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις, συνισταμένη ἐκ τριακοσίων πενήκοντα καὶ ὀκτὼ μελῶν, ἤρχισε τὰς ἐργασίας αὐτῆς τῇ 1 Σεπτεμβρίου.

¹ Ἴδε ἀνωτέρω σ. 375.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἐκλεχθέντων ἦσαν ὁ Βενιζέλος καὶ τέσσαρες ἄλλοι Κρήτες, καὶ ἡ Πύλη διεμαρτυρήθη πάραυτα κατὰ τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν. Ἄλλ' ὁ Βενιζέλος καὶ εἷς τῶν συναδέλφων αὐτοῦ ἦσαν κατὰ τύπους Ἕλληνες ὑπήκοοι· διὸ ἐπεκυρώθη ἡ ἐκλογή αὐτῶν εἰς τὴν συνέλευσιν, παραιτηθέντων ἀπὸ τῶν ἀξιωματῶν ἅτινα κατεῖχον ἐν Κρήτῃ, ὅπου τότε ὁ Βενιζέλος ἦτο πρόεδρος τῆς προσωρινῆς κυβερνή-
σεως. Οἱ δὲ ἄλλοι τρεῖς ἠρνήθησαν νὰ δεχθῶσι τὴν γενομένην ἐκλογὴν αὐτῶν, ὅπως μὴ φέρωσιν εἰς στενοχωρίας τοὺς Ἕλληνας. Ἡ συν-
έλευσις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐδιχονόησεν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα, ἂν ἦτο σῶμα συντακτικὸν ἢ ἀπλῶς ἀναθεωρητικόν. Ὁ δὲ Δραγούμης, εὐρε-
θεὶς πρὸ δυσκολίας ὑπερέτρας τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, παρητήθη, καὶ τῇ 5 Ὀκτωβρίου ὁ βασιλεὺς προσέβη εἰς τὸ ἥρωικόν διάβημα νὰ διορίσῃ πρωθυπουργὸν τὸν περιφανῆ Κρήτα, ὅστις τέως ἦτο κυρίως γνωστὸς ἐν τοῖς ἀνακτόροις ὡς ἀντίθετος τοῦ ἰδίου υἱοῦ τοῦ ἀνα-
κτος. Αὕτη δὲ δὲν ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τῶν πολλῶν ὑπηρεσιῶν, ἃς παρέσχεν ὁ βασιλεὺς Γεώργιος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης ἐπεδαψίλευσε τὴν τελείαν αὐτοῦ ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν πρω-
θυπουργὸν αὐτοῦ, ὅστις ἀμέσως ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν μὴ θεμελιωδῶν ἀρθρῶν τοῦ Συντάγματος. Ἀλλὰ μετὰ πέντε ἡμέρας ἢ ἀπὸ τῆς συνελεύσεως ἀποχὴ τῶν ἀρχαίων κομμάτων καὶ οἱ συνήγοροι συντακτικῆς συνελεύσεως ἀφῆκαν τὸν Βενιζέλον ἄνευ ἀπαρτίας ἐν ψηφοφορίᾳ περὶ ἐκφράσεως ἐμπιστοσύνης. Ἡ δὲ ἄμε-
σος αὐτοῦ παραίτησις προεκάλεσε παμπληθὲς συλλαλητήριον ὑπὲρ αὐτοῦ, διοργανωθὲν ὑπὸ τῶν συντεχνιῶν καὶ τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ ἐπὶ τῇ εἰσηγήσει αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς διέλυσε τὴν συνέλευσιν. Ἡ δ' ἐκκλησις πρὸς τὴν χώραν, καθ' ἣν οἱ ἡγέται τῶν ἀρχαίων κομμάτων ἠρνήθησαν νὰ συμμετάσχωσι, παρέσχεν εἰς τὸν Βενιζέλον καταπληκτικὴν πλειονοψηφίαν. Οἱ ἀξιωματικοὶ διετάχθη-
σαν νάφοσιωθῶσιν ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν· ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ ἔθνους ἦτο σχεδὸν δικτάτωρ. Οὐδεὶς ποτε Ἕλληνα πολιτευτῆς εἶχεν ὑπάρξει οὕτω δημοφιλῆς ἢ διεχειρίσθη τοιαύτην ἐξουσίαν.

Ἡ «Δευτέρα ἀναθεωρητικὴ ἐθνικὴ συνέλευσις» ἡ συνελθοῦσα τῇ 8 Ἰανουαρίου 1911 ἐψήφισε τὸ ἀναθεωρηθὲν Σύνταγμα τῇ 29 Μαΐου. Μετὰ σφοδρὰν συζήτησιν προσετέθη εἰς τὸ δεύτερον ἀρθρον διάταξις ἀπαγορεύουσα τὴν μετάφρασιν τῆς Γραφῆς ἄνευ τῆς συναι-
νέσεως τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρ-
χείου. Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις, κηρυχθεῖσα ἀναγκαστικὴ, ἔμελλε

νὰ παρέχεται δωρεάν ὑπὸ τοῦ κράτους. Ἡ ἀπαλλοτριώσις ἰδιοκτησίας διὰ δημοσίαν ὠφέλειαν καθωρίσθη μετὰ εἰδικῆς μνείας, ἐν ἐρμηνευτικῇ δηλώσει, «τῆς ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως θεσσαλικῶν τσιφλικίων πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν ἀκτημόνων γεωργῶν εἰς μικροῖδιοκτίαν». Ἡ ἀπαρτία τῆς βουλῆς περιορίσθη εἰς τὸ ἐν τρίτον τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν μελῶν αὐτῆς· συμπληρώσεις δὲ κενωθεισῶν βουλευτικῶν ἐδρῶν ἀπηγορεύθησαν κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βουλευτικῆς περιόδου πλὴν τῆς περιστάσεως χηρείας πολλῶν ὁμοῦ ἐδρῶν «ἐφ' ὅσον ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκλιπόντων δὲν ὑπερβαίνει τὸ τέταρτον τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν βουλευτῶν»· ἡ ἐκλογή ἀξιωματικῶν ἀπηγορεύθη· ἡ ἐξέλεξις τῶν ἐκλογῶν ἀντὶ τῆς βουλῆς ἀνετέθη εἰς εἰδικὸν δικαστήριον· ἡ ἀποζημίωσις τῶν βουλευτῶν ὠρίσθη εἰς χιλίας δραχμὰς καθ' ἕκαστον τρίτον μῆνα, ἐξαιρουμένων τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ διαμενοντῶν, λαμβανόντων μόνον ὀκτακοσίας δραχμὰς, καὶ συχναὶ ἀπουσίαι ἀνευ ἀδείας ἔμελλον νὰ συνεπιφέρωσι τὴν ἐκπτώσιν εἴκοσι δραχμῶν κατὰ συνεδρίαν. Ἀπεφασίσθη ἡ ἐκ νέου σύστασις Συμβουλίου ἐπικρατείας, ἐξησφαλίσθη ἡ θέσις τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων, καὶ ὠρίσθη, ὅτι ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους ἦτο ἐκείνη, ἐν ἣ συνετάχθη τὸ Σύνταγμα. Πρὸς τούτοις ἡ συνέλευσις ἐψήφισε νομοσχέδιον, δι' οὗ ἰδρύετο ἡ θέσις γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ τοῦ στρατοῦ παρὰ τὴν ἀντίστασιν τοῦ στρατηγοῦ Ζορμπᾶ, οὗτω δὲ ἀποκατεστάθη καὶ πάλιν ὁ διάδοχος εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἀρχηγίαν. Μετὰ δὲ τὴν λήξιν τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως ἐπανῆλθεν ἡ κανονικὴ κατάστασις τῶν πραγμάτων, καὶ κατὰ τὰς γενικὰς ἐκλογὰς τῆς τακτικῆς βουλῆς τῆ 12 Μαρτίου 1912 αἱ κάλπαι περιέβαλον τὸν Βενιζέλον διὰ πλειονοψηφίας ἑκατὸν πενήκοντα ἐπὶ τῶν ἐκλεχθέντων ἑκατὸν ὀγδοήκοντα καὶ ἐνὸς βουλευτῶν. Ἀπαντες οἱ βουλευταὶ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας, ὅπου ὁ Ῥάλλης, ὁ τέως πανίσχυρος ἀττικάρχης, ἀπέτυχεν, ὑπῆρξαν βενιζελικοί· πρὸς βορρᾶν τοῦ ἰσθμοῦ πάντες πλὴν ἐνὸς ἀνήκον εἰς τὸ κόμμα τοῦ πρωθυπουργοῦ, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Κερκύρα, τῷ ἐρύματι τοῦ Θεοτόκη, πρῶτος ἐπέτυχεν ὑποψήφιος βενιζελικός. Καὶ πάλιν τότε οἱ Κρήτες ἐξέλεξαν χάριν τῆς νέας ταύτης ἐλληνικῆς βουλῆς βουλευτὰς, ἐξήκοντα καὶ ἐννέα τὸν ἀριθμόν. Ἄλλ' ὁ πρωθυπουργὸς ἐδήλωσεν, ὅτι προετίμα νὰ παραιτηθῇ μᾶλλον ἢ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς νὰ καταλάβωσι τὰς ἔδρας αὐτῶν, ἐπειδὴ ἡ Ἑλλάς εἶχεν ἀνάγκην περιόδου ἡσυχίας, ὅπως ἀναδιοργανώσῃ τὸν στρατὸν

αὐτῆς καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν· τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ δύναμις αὐτοῦ, ὥστε παρεκώλυσεν ἐκείνους τῶν Κρητῶν βουλευτῶν, ὅσοι εἶχον διαφύγει τὰ πλοῖα τῶν δυνάμεων, ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν βουλὴν, ἣν ἔπειτα ἀνέβαλε μέχρι τῆς 1 Ὀκτωβρίου. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐργασθῆ ἡσύχως, ὅπως ἐπιφέρῃ καλλιτέραν συνεννόησιν μετὰ τῶν λοιπῶν κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Καὶ ἐπανελήφθησαν μὲν αἱ διπλωματικαὶ σχέσεις μετὰ τῆς Ῥωμανίας παρὰ νέον ἐπεισόδιον ἐλληνορωμανικόν, συμβὰν ἐν Πειραιεῖ, Βούλγαροι δὲ φοιτηταὶ ἐπεσκέφθησαν τὰς Ἀθήνας, καὶ ὁ Ἕλληνας διάδοχος ἐπεσκέφθη τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βουλγαρίας» βοηθοῦντος δὲ τοῦ ἀνταποκριτοῦ τῶν λονδινείων Καιρῶν (Times), τοῦ Μπάουτσερ, φίλου τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς Βουλγαρίας, ἐτέθησαν αἱ βάσεις συμφωνίας μεταξὺ τῶν δύο πρότερον ἀντιπάλων ἐκείνων χωρῶν.

Ἄλλ' οὐδὲν, ὡς ἀπέδειξαν τὰ πράγματα, ὑπῆρξεν ἰσχυρότερον αἷτιον τῆς ἐνώσεως τῶν Χριστιανῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ὅσον τὸ πρόγραμμα τῆς « τουρκοποιήσεως » τὸ γενόμενον ἀποδεκτὸν ὑπὸ τοῦ πατριδοκοπικοῦ τμήματος τῶν Νεοτούρκων, οὗ τὸ σχέδιον τῆς ὑπαγωγῆς τῶν διαφόρων φυλῶν καὶ χωρῶν τῆς αὐτοκρατορίας εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον τουρκικῆς ὁμοιομορφίας προεκάλεσε γενικὴν δυσφορίαν. Καὶ οἱ μὲν Βούλγαροι τῆς Μακεδονίας διεμαρτυρήθησαν ἐναντίον τῆς εἰς τὴν χώραν μεταναστεύσεως Βοσνίων Μωαμεθανῶν, ἀνασυνέστησαν τὴν ἐπαναστατικὴν αὐτῶν ἐν ἀνταμύνη διοργάνωσιν, καὶ ἐκάλεσαν τὰς δυνάμεις νὰναλάβωσι καὶ πάλιν τὸν ἔλεγχον αὐτῶν. Οἱ δὲ Δροῦσοι ἐπανεστάτησαν ἐν τῷ Χαουρᾶν, καὶ νέος Μαχδῆς, ὁ Σαῖτ Ἰδρίς, ἐπεφάνη ἐν τῇ Ἰεμένη, ὁ Ἕλληνας ἐπίσκοπος Γρεβενῶν ἐδολοφονήθη, καὶ ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἐκήρυξεν, ὅτι ἡ ἰσότης ἦτο ἀπλῆ φράσις, καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία εὐρίσκεται ἐν διωγμῷ. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Δωδεκανήσων παρεπονέθησαν ἐπὶ τῇ καταργήσει τῶν προνομίων αὐτῶν· οἱ Χριστιανοὶ τῆς Κρήτης διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἀποπείρας τῆς ἀποστολῆς Μωαμεθανῶν δικαστῶν· οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς βορείου Ἀλβανίας ἀντέστησαν εἰς τὴν πληρωμὴν ὀφειλομένων φόρων, ἅτε οὐδεμίαν εὐρίσκοντες ὠφέλειαν τῆς χώρας αὐτῶν ἐκ τῆς τοιαύτης φορολογίας, εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἐν τῇ μακροσμένῃ Ἰεμένη καὶ εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν ὀχυρῶν αὐτῶν πύργων, ἀναλόγων πρὸς τοὺς ἐν τῇ Μάνῃ. Καὶ τῷ μὲν 1909 ἐν τῇ Λιούμα, χωρὶς γνωστῷ διὰ τὸ ἀνεξάρτητον πνεῦμα τῶν κατοίκων

αὐτοῦ, εἶχε συμβῆ σύγκρουσις μεταξὺ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ τοῦ Ἰζᾶ Μπολετίν, δυνατοῦ ἀρχηγοῦ· τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος ἢ ἐπιβολὴ διαφυλίων χάριν «ἀστικῶν βελτιώσεων» ἀνεξωγόνησε τὴν ἐπανάστασιν. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐκυρίευσαν ἀμαξοστοιχίαν πλήρη στρατοῦ ἐν τῷ στενῷ τοῦ Κατσανίκ· ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι τέλος ἀφώπλισαν τὰ βόρεια τῆς χώρας. Οὐχ ἦττον παρὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν στέρησιν ὄπλων αἱ τέσσαρες ὡς τὸ πλεῖστον καθολικαὶ φυλαὶ τῶν Χότη, Γρούδα, Καστράτη, Σκρέλη καὶ Κλεμένη, αἱ γνωσταὶ ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα Μαλτσόρων, ἦτοι ὄρεσιβίων, καὶ κατοικοῦσαι τὴν μεταξὺ τῆς λίμνης τῆς Σκόδρας καὶ τῶν κακῶς καθωρισμένων μαυροβουνιωτικῶν συνόρων χώραν, κατήρξαντο νέας ἐπαναστάσεως, ἀρχομένου τοῦ 1911, καὶ ἐπροξένησαν σοβαρὰς ἀπωλείας εἰς τὸν ἐκ Κούρδων στρατὸν, ὦν τὸν ἄγριον τρόπον «ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως» ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος βιβλίου γινώσκει ἐξ αὐτοψίας. Μέγας δ' ἐρεθισμὸς ἐξηγέρθη ἐν Μαυροβουνίῳ, ὅπου πολλοὶ τῶν Ἀλβανῶν κατέφυγον πρὸς τοὺς ὁμοφύλους, καὶ ὁ ἐπικείμενος πόλεμος ἀπεφεύχθη μόνον διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ βασιλέως Νικολάου, ἐν ᾧ συγχρόνως ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μιρδιτῶν ὁ ἐκ Καλαβρίας Ἀλβανὸς Τότσης ἐσημάτισε «προσωρινὴν κυβέρνησιν τῆς Ἀλβανίας». Μετὰ δὲ κρατερὰς μάχας περὶ τὸ Τοῦζι ὁ Τουρκοῦτ Σεφκὲτ πασσᾶς παρέσχεν ἀναχωρήσιν, καὶ τὸν Αὐγούστον ὁ βασιλεὺς Νικόλαος, οὗ τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐπεβάρυνον μέγας οἱ πρόσφυγες, συνεβούλευσε καὶ πράγματι ἠνάγκασε τοὺς ἀποστάτας νὰ δεχθῶσι τοὺς ὄρους τῶν Τοῦρκων. Συνίσταντο δὲ οὗτοι εἰς ἀμνησίαν, εἰς περιορισμὸν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἐν Εὐρώπῃ, ἀπαλλαγὴν τῶν φόρων ἐπὶ δύο ἔτη, ἄδειαν τοῦ ὄπλοφορεῖν ἐκτὸς τῶν πόλεων, τὴν κατασκευὴν ὁδῶν, τὴν ἴδρυσιν ἀλβανικῶν σχολῶν καὶ ἀντάλλαγμα εἰς ἀραβόσιτον καὶ χρῆμα, οὗ χάριν ὁ σουλτᾶνος, ὅστις ἐπεσκέφθη ἐπισήμως τὸ Κοσσυφοπέδιον, συνεισέφερε δεκακισχιλίας τουρκικὰς λίρας.

Ἀλλὰ μόλις εἶχε κατασταλῆ ἡ ἀλβανικὴ ἐπανάστασις, καὶ ἡ Τουρκία εὐρέθη αἴφνης περιπεπλεγμένη εἰς ἐξωτερικὸν πόλεμον. Οἱ Ἰταλοὶ ἐπωφθαλμίων ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἰς τὴν Τρίπολιν, ἣν ἐθεώρουν ὡς εἰς αὐτοὺς προσήκοντα κληρὸν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἰδίως ἀφ' οὗ χρόνου ἢ ὑπὸ τῶν Γάλλων κατάληψις τῆς Τυνησίας εἶχεν ἀποκλείσει πᾶσαν προσδοκίαν ἀποκτήσεως ταύτης τῆς χώρας. Καὶ ἐφ' ἱκανὸν μὲν χρόνον οἱ Τοῦρκοι εἶχον παρεμβάλει ἐμπόδια εἰς τὴν «εἰρηνικὴν διείδυσιν» Ἰταλῶν εἰς τὴν Τρίπολιν, τῆς Πύλης

ἀρνηθείσης τὴν ἄδειαν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἄλλας εὐκολίας, προθύμως παραχωρουμένας εἰς ἄλλα ἔθνη. Ἀλλ' οὐχ ἦττον κατ' αὐτὴν τὴν 27 Μαΐου τοῦ 1911 ὁ Ἰταλὸς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν εἶχε δηλώσει ἐν τῇ βουλῇ, ὅτι τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ εἶχεν «ὡς βάσιν τὴν διατήρησιν τοῦ ἔδαφικοῦ καθεστώτος καὶ τῆς ἀκεραιότητος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας» ἐν τε τῇ Ἀφρικῇ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀκόμη δὲ ἀργότερον, τελευτῶντος τοῦ Ἰουνίου, ὁ Ὄθωμανὸς διάδοχος εἶχε τύχει τιμητικῆς δεξιώσεως ἐν Ῥώμῃ, κατὰ δὲ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Μαλτσόρων ἢ ἰταλικὴ κυβέρνησις εἶχεν αὐστηρῶς ἀπαγορεύσει τὴν ἐξαγωγήν ὄπλων καὶ τὸν διάπλουν τοῦ Ἀδρίου ὑπὸ ἐθελοντῶν. Διὰ ταῦτα κατέλαβεν ἔκπληξις τὸν κόσμον, ὅτε τῇ 13 Σεπτεμβρίου ἔστειλεν εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν τελεσίγραφον, οὐδ' οἱ λόγοι οἱ ἐν τῷ τελεσιγράφῳ ἐκείνῳ μνημονευόμενοι, ἦτοι «ἡ κατάστασις ἀταξίας καὶ παραμελήσεως», ἐν ἣ εἶχον ἐγκαταλειφθῆ ἡ Τρίπολις καὶ ἡ Κυρηναικὴ, ἢ «ἀντίστασις εἰς πᾶσαν ἰταλικὴν πρωτοβουλίαν» καὶ «ὁ ἐρεθισμὸς ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν», ἐθεωροῦντο γενικῶς δικαιολογοῦντες τοιαύτην ἐσχάτην θεραπείαν. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Τζιολίτης ἦσαν ἀντίθετοι τῆς ἐπιχειρήσεως πολέμου, ἀλλὰ τὸ κόμμα τῶν μεγαλομανῶν, οἱ ἐν τῷ ὑπουργείῳ καὶ τῇ χώρᾳ Σικελοὶ, τραπεζιτικὸς τις οἶκος, ὅστις εἶχε μεγάλα συμφέροντα ἐν τῇ πόλει καὶ ἡ γενικὴ ἐπιθυμία ἐθνικοῦ θριάμβου κατενίκησαν πᾶσαν ἀντίστασιν, καὶ ὁ πόλεμος ἤρχισεν. Ἀποτέλεσμα δὲ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἐν τῇ Λιβύῃ, ὡς ὠνομάζοντο ἐν Ἰταλίᾳ αἱ δύο ἀφρικανικαὶ ἐπαρχίαι ὁμοῦ, ἡ Τριπολίτις καὶ ἡ Κυρηναικὴ, ὑπῆρξεν ἡ ἀπώλεια τῶν τελευταίων ἐν Ἀφρικῇ ἀμέσων κτήσεων τῆς Τουρκίας, αἵτινες διὰ βασιλικοῦ διατάγματος τῆς 23 Ὀκτωβρίου 1911, μεταβληθέντος ἀκολούθως εἰς νόμον, εἶχον «τεθῆ ὑπὸ τὴν πλήρη καὶ τελείαν κυριαρχίαν τοῦ βασιλείου τῆς Ἰταλίας». Ἀλλ' ὁ πόλεμος παρέργως μόνον ἐκίνησε τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἀνατολῆς. Κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις ἀπέστειλεν εἰς τοὺς παρὰ τοῖς βαλκανικοῖς κράτεσιν ἀντιπροσώπους αὐτῆς διάγγελμα, δι' οὗ ἐπανελάμβανε τὴν προσχώρησιν αὐτῆς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς διατηρήσεως τοῦ ἔδαφικοῦ καθεστώτος ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, καὶ ἀπεδοκίμαζε «πᾶν κίνημα ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἐναντίον τῆς Τουρκίας»· ὅτε δὲ ὁ ἰταλικὸς στόλος ἐβομβάρδισε τὴν Πρέβεζαν καὶ τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τῆς Μεδούης, ἀνεκλήθη τάχιστα ἐπὶ τῇ διαμαρτυρίᾳ τῆς Αὐστροουγγαρίας. Ἀλλ' ὅτε κατεδείχθη, ὅτι αἱ πρόοδοι τῶν Ἰταλῶν ἐν τῇ Λιβύῃ ἦσαν

βραδεῖαι, ὁ ἰταλικὸς στόλος κατεβύθισε τουρκικά τινα πλοῖα ἐν τῷ λιμένι τῆς Βηρυτοῦ, ἐβομβάρδισε τοὺς τουρκικοὺς στρατῶνας τῆς Σάμου καὶ τὰ κατὰ τὸν εἰςπλουν τῶν Δαρδανελλίων φρούρια, ἔστειλε στολίσκον τορπιλλοβόλων εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν πέραν τῶν ἐπικινδύνων ἐκείνων στενωῶν, καὶ κατέλαβε τὸν Ἀπρίλιον καὶ τὸν Μαῖον τοῦ 1912 τὴν Ῥόδον, τὴν Κῶ, τὴν Λειψὸν καὶ τὰ Δωδεκάνησα. Ἀλλὰ συνέδριον ἀντιπροσώπων τῶν νησιωτῶν, συγκροτηθὲν ἐν Πάτμῳ, ἐξέφρασε τῇ 5 Ἰουνίου τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ὑπὲρ ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἐκήρυξε τὴν ἴδρυσιν τῆς αὐτονομῆς «Πολιτείας τοῦ Αἰγαίου» μετὰ ἰδίας σημαίας, προδὸν οὕτως εἰς διάβημα σθεναρῶς ἀποδοκιμασθὲν ὑπὸ τῆς Ἰταλίας. Οὕτω δὲ ἡ ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν κατάληψις τῶν νήσων προεκάλεσε ζήτημα αἰγαιοπελαγίτικόν. Ὅτε δὲ τῇ 5 Ὀκτωβρίου ἡ συνθήκη τῆς Λωζάνης ἔθηκε τέρμα εἰς τὸν πόλεμον, οἱ Ἰταλοὶ ὑπεσχέθησαν νὰ ἐκκενώσωσιν, ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐκκένωσιν τῆς Λιβύης, τὰς νήσους, ὧν οἱ κάτοικοι ἔμελλον νὰ τύχωσι πλήρους ἀμνηστίας. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τὰ ἰταλικά στρατεύματα ἐξηκολούθησαν παραμένοντα ἐν αὐταῖς. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἰταλὸς πρωθυπουργὸς Τζιολίττης εἶχεν ὁμολογήσει, ὅτι οἱ Ἰταλοὶ «δὲν ἠδύναντο νὰ ξιώσωσι τὴν προσάρτησιν ἐδαφῶν ἑλληνικῆς ἐθνότητος», ὁ δὲ σὶρ Ἐδουάρδος Γκρέϋ ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐνδιαφέρεται, ὅπως «μηδὲ μία κἂν τῶν νήσων τούτων ἀπαιτηθῇ ἢ παρακρατηθῇ ὑπὸ τινος τῶν μεγάλων δυνάμεων».